

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

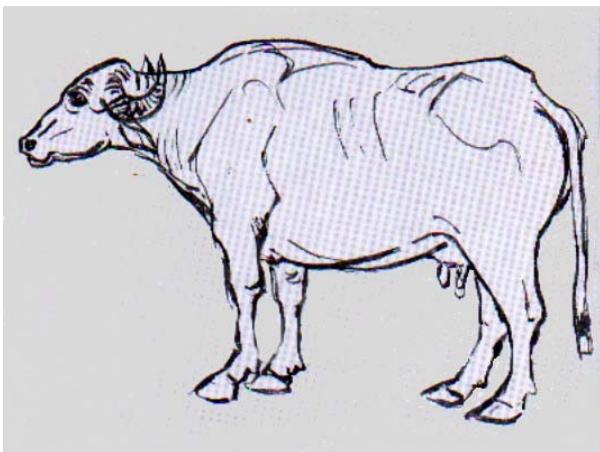
સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૧

૧૩

1

ભગરી લેંશ

પ્રધુભ્ન તમા

સૂરજદાદા આવજો!
કાલે વે'લા પધારજો

કિશોર રાવળ
વોટર કલર

પુરનો મોરલો
કે ઉરનો મોરલો

પર્સિસ કોમિસેરિયાટ

આ તેર જ વર્ષની ભાવિકાનો રંગો
અને રેખાઓ પર હાથ કેટલો સરસ
બેઠો છે!

તડકાની લહેર નંદિતા ઠાકોર

તડકાની અડકી એક નાની શી લહેર
હું તો સોનેરી સોનેરી થઈ ગઈ ચોમેર

ઝૂલનાં ઝુમખડાં શી હળવે લળી'તી હું તો
કોળેલી કાયાના કેફમાં
ઝુલતી સવાર તણું વેન ભર્યું આંખમાં
ને મોરલાની મહેક મારી ઠેકમાં
હું તો સૂરજમુખી થઈને ખીલી આ મેર

પગલું હું માંહું ત્યાં કિરણોની મેંદીની
લાલી ચીતરે છે મારી પાની
સોનેરી રજકણને ખંખેરું તણિયેથી
ઘડી ઘડી હું ય છાનીમાની

ભર રે બધોર હવે તારે તે આંગણે
વેરાતી જાઉ ભલી હું આણી પેર

ઈશ્વર સાક્ષીએ!

શેફાલી પટેલ

રહવા દો એને
છોકરીની જાત છે
અને આ તો માત્ર શરૂઆત છે
અલ્લાસાઉંડ કરાવો અને ગર્ભમાં જ મારી નાખો
હોવા જોઈએ માત્ર બે જ બાળકો
એવો વિચાર પ્રભ્યાત છે

પહેલાં સાસુ આપતી રોજ ગણીને રોટલો
હવે કામ વધારવા ફેંદી નાખે છાપાંઓ
જેવી વહુ ચેતે ઘરનો ઓટલો!

મહેણા, ટોણાં અને આંકેપો
રોજની વાત છે
કથા એની એ જ છે
માત્ર નાયિકાઓ બદલાય છે.

જગતજનની સમાઈ ગઈ ધરતીમાં
અને હવે મળે છે ધૂટકરો
પીને 'બેગોન' નો બાટલો
કોઈ વાંક વગર ક્ષણે ક્ષણે શિક્ષા થાય છે.

સભાઓ ભરાય છે,
દલીલો થાય છે,
ન્યાયમદિરમાં એના નામની બૂમો પડાય

અને છતાં ય જે નથી આવતો
પુરવાર કરવા નારીની નિર્દોષતા
એ સાક્ષી છે ઈશ્વર!

કચરો ગાર્ભજ કચરો

મૂળ અંગ્રેજુ: પાર્થ સાવલા અનુવાદ: કાન્તિ મેપાણી

કચરો ગાર્ભજ કચરો
કચરો ગાર્ભજ કચરો
ઉપર કચરો, નીચે કચરો, કચરો કચરો ચારે કોર
ઢગલે ઢગલા કચરો ઠલવે રાતાદિવસ અને આઠેય પણોર...

લૂગડાં, જૂતાં, કાગળ ડૂચા, દાળભાતભર્યો એઠવાડ

રજબર, ખાસ્ટિક, રંગબેરંગી કચરાની શી કરવી વાત?
જીવતું દોજખ, નરકનગર આ માનવીઓનું દોરબજાર
ધનવૈભવના ઠગલા વચ્ચે કોઈ કોઈ જનકપાળ...

બહુમાળી આવાસો ઉભા જૂપડીઓનો પહેરી હાર
મહેફિલો ને માલમલીદા, રોશનીઓનો ઝકજમાળ
નાણુંપુગુ ઝંટિયાવાળું મેલુંથેલું માનવબાળ
ઉકરડાની ઉપર ઉભી ઓઠા ફળનો કરે ફરાળ...

મંદિર, મસ્ઝિદ, અપાસરાઓ, ગુરુદ્વારાઓ અપરંપાર
ધરમ અધરમની ચર્ચા કરતી પહિલોની સભાવિશાળ
ચોરીને છિનાળાં કરતા ભક્તોની લાંબી લંગાર
ચલ-અચલ આ કચરાકેરી નથી કોઈને આળપંપાળ...

આવો દમામ, આવો દીર, કચરો કચરો ચારે કોર
ઠગલે ઠગલા કચરો ઠાલવે રાતાદિવસ અને આઠેય પહોર...

હતે તું સંગાથે

પ્રફુલ્લાદ પારેખ

કદી સંઘાટાણે
કદી વા કો વા'ણે,
થતું હેયે એવું, નીરખી નભશોભા પ્રસરતી :
હતે તું સંગાથે!

સ્ફુરે કોઈ જયારે
ઉરે ગીતો મારે,
થતું હા! તે વારે મુજ મન મહી એમ સહસા :
હતે તું સંગાથે!

નિશાશોભા જોઈ,
કદી નિદ્રા ખોઈ,
ભામે નેનો આબે: કંઈક દિલ એવું લવી જતું :
હતે તું સંગાથે!

નિહાળી કું ભવ્ય,
નિહાળી વા રમ્ય,
સ્ફુરે મારે પ્રાણે ચકિતઃ મુજ આનંદ મહી જો
હતે તું સંગાથે!

વસંતે હૈયાના,
શિયાળે વા ત્યાંના,
ઉઠે જાગી ઈચ્છા પ્રબળ, મધુરી એક, ઉરમાં :
હતે તું સંગાથે!

બોનસાઈ

પંકજ સંપટ

હું
 વગર ચોમાસે ઉગેલો
 ને નાના ક્યારા માં ઉલેલો
 પીપળો છું
 મેં જોયો નથી
 શીયાળો કે ઉનાળો
 બાંધ્યો નથી મારા પર
 પંખીઓએ માળો
 હું કોઈ દિવસ ખુલ્લી હવામાં ના ખીલી
 શક્યો

અને છાંયો ક્યાંય ન ફેલી શક્યો
 હું મારા કરતા નાનો છું
 મારા ઘરમાં પારકો છું.
 આ દિવાલોના જંગલમાં
 અને એરકન્ડિશન ડ્રોઇંગરૂમની ગુફામાં

હું
 મને મળેલો શ્રાપ
 પુરો થાય
 એની
 વાટ જોતો
 ઊભો છું.

મુંગા અમે
આહમદ મકરાણી

ગામ ધોણીનું અને નાગા અમે
 ચાંદ જેવા ચાંદમાં ડાધા અમે

કાળને પણ કોસ પર ઢીલો જડી
 હર કાશો ખોડાય એ ખીલા અમે.

દર્પણો બર દર્પણો બસ દર્પણો
 તૈ ગયા ગુમ જે એ ચહેરા અમે.

કિશોર રાવળ

કેટલું આકાશ નીચું થૈ ગયું?
એક રજકષ શાસ વૈ ઉડ્યા અમે.

શબ્દની આ જાંગરી રણકયા કરે
મૌન કેરી મહેફિલે મુંગા અમે.

(કવિતા અંક ૫૭માંથી સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી)

જિંદગીની જડીબુઝી

કિશોર રાવળ

(અંગ્રેજ ઉપરથી)

ગણિત બધું ઊધું ઠરે અને પાસાં સઘળાં અવળાં પડે,
એક પળમાં જિંદગી મહોરે, જલ્દી રિ-બૂટનું બટન જરે.

સારા વાના સૌ થાયે અને જિંદગી પુનર્ભયુર બને
ખાલી માત્ર કન્ટ્રોલ, આલ્ટ, ડિલિટનાં બટને.

બગે તમારો બોસ, લોણદાર ખાય જીવ અને બેરી લે અબોલા
જાઈ એક બટન દખાવી, રિબૂટ કરતાં ફરી જીવન લે હિલોળા.

અકારી આ નોકરી, એથી અકારી રસે રજણવાની ભીત
પ્રભો, સૌ દુઃખોની એક દવા હો, કન્ટ્રોલ, આલ્ટ, ડિલીટ.

**Don't you wish when life is bad
and things just don't compute,
That all we really had to do
was stop and hit reboot?**

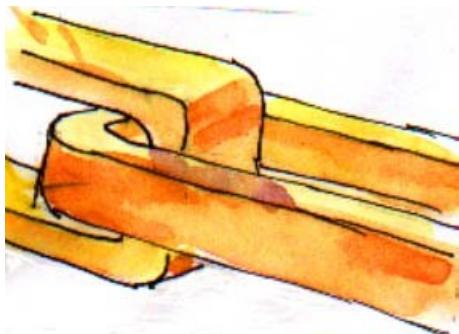
**Things would all turn out ok,
life could be so sweet
If we had those special keys
Ctrl, Alt, and Delete**

**Your boss is mad, your bills not paid,
your wife, well she's just mute
Just stop and hit those wonderful keys
that make it all reboot**

**You'd like to have another job
but you fear living in the street?**

	You solve it all and start a new, Ctrl, Alt, and Delete.
--	---

બુદ્ધબુદ્ધ તરંગો શર્મિલી

(મારો ભમરો: 'શર્મિલી' લખે છે
"સાત જનમની તો જાણ છે પણ માર્થુ
ઇશ્વરને કે આઠમો જનમ પણ ગુજરાતી જ
બનાવજે....." ...)

આવી જંખના, આવી પ્રીતિ અને આટલી નાની ઉભરે!
ભલા, આપણામાંના કેટલાક આ જાતનો ગર્વ અનુભવવાનો
ગર્વ લઈ શકે? એક જ સમજાતું નથી. શર્મિલી શરમાય છે
શાને?)

એક કંઠીની બે કરીઓ

રામ વગરનું રામાયણ સુંદર હશે, શક્ય નથી
રાવણ વગરનું રામરાજ્ય સુંદર હશે, શક્ય નથી
આપણે બે
હું મૃત્યુ પાસું ત્યારે
મારી ખુલ્લી આંખોને
તમારા પ્રથમ ચુઅનથી ઢાંકી દેજો
અને મારા અતૃપુ હોઠ પર
તમારા એક અશ્વબિંહુ વડે
અલ્ય હાસ્ય પ્રગટાવી દેજો
અને પછી
મારા લાખેલ પત્રોને
બાળી દેજો મારી સાથમાં
તેની ભસ્મ દાટી દેજો
તમારા ગુલાબના કુંડામાં
અને હું!
સમયના વહેશમાં
ગુલાબ બની ખીલીશ તમારી પાસમાં..

શું ધાર્યું અને શું થયું

આપવી'તી શીખ
ન જાણો ક્યારે કાવ્ય રચાઈ ગયું
કંકરના સહારે રચવા ગઈ વમળ
ન જાણો ક્યારે સરોવર છલકાઈ ગયું
સંભાર્યા તમને મેં એક ગમત ખાતર
ન જાણો કેમ બ્રહ્માંડ પરખાઈ ગયું..

	<p>વહેચવાથી વધે એ વાત છે સાચી હતી જાણ બહાર.... ન જાણો જ્ઞાન ક્યારે ફેલાઈ ગયું?</p> <p>એક નૂર આત્મા અને હજાર ...</p> <p>ભટકતા આત્માને પહેરાવ્યું શરીર ને આયો ઓપ જોયું તો નીકળ્યો એ માનવ!!!</p>
--	---

	<h3>મારું હોમવર્ક દીપાલી રાવળ</h3> <p>(આરો મમરો: બાર વર્ષની દીપાલીને નિશાળમાંથી ધરકામ મળ્યું કે કવિતાઓને પણ મૂડ, રાગ હોય છે. જૂદા જૂદા મૂડમાં મહાલતી કવિતા લખી લાવો. પરિણામ? જૂઓ નીચેની કવિતાઓ. 'ક્રિએ છે તો કવિતા છે' એ એક મંત્ર દરેક કવિતામાં મૂર્તિમંત્ર કર્યો છે તે દેખાય છે?</p> <p>મૂળ તો અંગ્રેજીમાં લખેલું છે પણ તેનો મૂડ ગુજરાતીમાં પૂરો પ્રતિબિંબિત થઈ શકે છે કે નહિ એ તમે જ કહો.</p>
--	---

<h3>પ્રશાંત કાવ્ય</h3> <p>પવનમાં લહેરતું ઉચ્ચું સૂર્કું ઘાસ, એક ફૂલથી બીજે ફૂલ ભમતા ભમરાઓનો ગુજારવ, આકાશો વિહાર કરતાં મન ચાહે ત્યાં ઘૂમતાં વાદળાંઓ, ટીકી ટીકીને મને નિહાળતી બિસકોલી, કોતરમાં કલકલ વહેતું જરણું, લીલાંદ્રભ ઘાસમાં સૂતેલી અને ચોપડીમાં ખોવાયેલી હું!</p>	<h3>Calm Poem</h3> <p>The tall, dry grass swaying in the wind, the bees quietly buzzing from flower to flower, the clouds floating across the sky free as they please, a small field mouse creeping about, the creek trickling along the course, and me lying in the meadow, lost in a book</p>
<h3>મૂક કાવ્ય</h3>	<h3>Quiet Poem</h3> <p>The sun</p>

સવારે સૂરજનું ઉગવું,
છાપરે આછાં ફોરાનું ટપકવું,
દુનિયાને હિમની સર્કદ ચાદરમાં ઠબુરાવું,
ઈડાંની હિવાલો બટકાવી પંખીબાળનું વિશ્વમાં પાંગરવું,
સરકીને ઘાસમાં સાપોળિયાનું સંતાવું,
અને વિસ્કારિત આંખે મીટ માંડી
મારું આ બધું નિરખતું!

slowly rising,
the rain
lightly drumming
on the roof,
the soft snow
covering the world
in white,
the baby birds
hatching from their eggs,
a garter snake
slithering away;
and me
silently watching the world go
by.

ઘેરી કવિતા

પેટના ઊડાણોમાં મંથન કરતો દરિયો,
ખજાનાનાં પટારાની લીતર,
સાગર તળે લેદી ગુફામાં ઝેરીલી માછ,
ઘૂઘવતાં, ઘસમસતાં મોજાંઓ
અને છીછાં પાણી તરફ,
દીવા તરફ
ભયથી દૂર
તરતી જતી હું.

Dark Poem
The bottom of the deep, churning ocean,
the inside of the unopened treasure chest,
the deadly cave of the moray eel,
the eerie sound of the great whites
coming closer
and me
swimming to the shallow.
To the safety.
To the light.

કલબલતી કવિતા

વહેલી સવારે ઉઠી સાંભળો ફૂકે ફૂક,
લાઉડસ્પીકર પર કાન ફાડતી સિનેમાની જાહેરાતો,
હડતાલ પર ગયેલા કામગારોની ઘોષણા,
પાડોશીને ત્યાં જન્મદિવસની ઉજવણીના ગીતો,
એકલો એકલો બબડતો રેડીઓનો આલાપ,
ટીનકનસ્તર ટીપતા બાળકો,
વરઘોડાનાં વાજાં સાંભળતી મેદની,

Loud Poem
The red rooster at dawn,
the town crier doing his job,
the factory workers on strike,
the owl hooting at night,
the neighbors hosting a party,
the kindergartners playing saxophone,

રાજમાર્ગ જતાં સરકસના હાથીઓની ડિક્કિયારી,
અને એ સૌને ભૂલાવી દે તેવા
મારા બૂમ બરાડા!

the crowd cheering at a concert,
the elephants trumpeting at a cir-
cus,
and me
the loudest of them all.

યાદ આવે છે

પત્રા નાયક

દીવાનખાનાની બારી પાસે
સ્થિર ઉભી છું.
દીવાનખાનું છું,
બારી છે, પણ
નવા ઘરમાં
નવા સંદર્ભમાં
મને યાદ આવે છે
જૂના ઘર સામેનાં
વૃક્ષ -મિત્રો
જેની સાથે
મેં કેટકેટલી
વાતો કરીને
મારું મન ઠાલવેલું
હું એમને યાદ કરું છું
એમ એ મને યાદ કરતા હશે?
કે પછી
મને ભૂલીને
નવા વસનાર સાથે
એમણે
મૈત્રી-કરાર કર્યો હશે?

કૂલદોલ

હરીન્દ્ર દવે

(તેમના કાવ્ય સંગ્રહ 'મૌન'માંથી. એ પુસ્તક જ્યાને
અર્પણ કરતા લખે છે)

તને કહેવાની સઘળી વાત
હવે તો દિશા દિશામાં!
અને હવે આ જ અંકમાં 'કોણે કીધું, કોણે કીધું' વાંચો
અને 'આ પારે શું વા સામે પાર'નો સાક્ષાત્કાર થઈ
જાય.)

શેરીએ દીવા શગ બળે
એની મેડીએ ઝકમજોળ
એક બીજાના સંગમાં લીનાં આપજો

ઉડે અંધારાનાં રૂપની રૂપી છોળ.

બારીઓ કીધી બંધ તો તગ્યા
નેણના તેજલ દીવા,
પોપચાંનો જો પડદો ઢળે,
ઉરને લોચન તેજ અમીને પીવાં..

પળની નાજુક કાયને આદિયે
અમરતનો અંધોળ
આવતી જતી લહેરમાં મહેકે
સંગની ફીરમ જીણી,
કેંક જીલે અંધકારનું હૈયું
કેંક રહી તે રાતરાણીએ વીણી,

આપણું મિલન, આપણો ઓચ્છવ
આપણો આ કૂલદોલ.

ચાર કાવ્યો

ચન્દ્રકાન્ત દેસાઈ

કાર ન મણી

અમે લીધી આજે કશું ચમકતી કાર નમણી,
પદ્ધા મમ્મી બાબો બબલી સહુ બેસે મલાપતાં;
કહો, આચ્ચા ઊડી અમ, લઘુ ગૃહે અશ્વ નભના;
અમે લીધી જાણે સરતી સડકે નાવ નવલી.

જતો શોંખિંગે તો નીરખી મુજને બેબીબબલો
વળી મોટી બેની મુજ સહિત જાવાં તલાપતાં,
દ્વિચી મારી દઈ ન શકતો લિફ્ટ સહુને,
અને ત્યારે મારે ઉર રહી જતો રંજ વસભો.

ગર્ણેને, મમ્મીને, અવ હરખથી લિફ્ટ શકું હૈ;
જતાં કોલેજેયે, રીળવું દઈને લિફ્ટ મિતને;
હતાં બે ચકો જે મુજ રથતણાં તે દ્વિગુણ થૈ
મુખે હૈયે નેણે સિમત જગલી વિસ્તૃતિ અરપે.

ચતુષ્યકો મારાં અગણિત થવા નિત્ય મથજો,
સમાણનેથે હું સરળ સિમતથી લિફ્ટ શકું હૈ.

કાશ એક

પિવાડ તવ ડિવ્ય પેય, વિષ મેં ધણુંયે પીધું;
જિવાડ કાશ એક ભવ્ય, ધણુંયે જીવો નિર્જવ.

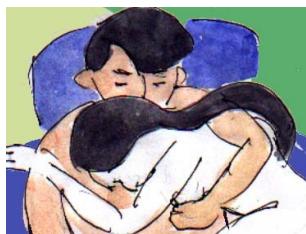
નાવિન્ય
નાવિન્ય, બસ નાવિન્ય,

મને ખપે નવું નાવિન્ય;
આ જિંદગીય મને લાગે છે જુગજુગ જૂની,
એનું મારેકરણું છે ભવ્ય રૂપાંતર;
એનું કે તેમાં પ્રગટે
પળે પળે નવું સૌદર્ય,
નવું જોમ, નવો તરવચાટ;
જિંદગીના હોજ ઉદ્ઘાટા કરે,
કોઈ નવીન મંગળ રહસ્યના અમીયલ કુવારા.

કૌતુક
કૌતુક શું નિહાળું, સિંહ તો બિંદુમાં ભર્યો
બ્રોમ શું તારલે પૂર્યું સૂચિ શું સોહસંપુટે?

(તેમના કાવ્યસંગ્રહ 'ઉન્મેષ'માંથી.
પ્રકાશક: નવભારત સાહિત્ય મંદિર
અમદાવાદ
મૂલ્ય રૂ. ૭૫.૦૦)

કોણે કીધું? કોણે કીધું?' કિશોર રાધન

(વિસ્લાવા જિભબોસ્કન્ની કવિતા પરથી અનુવાદ)

આ રહ્યા આપણે બે
એકબીજાની હુંકમાં,
એકબીજાની સંગે મુંગ,
ખાલી બંધ પાપણે ખુલ્લા દેહ ઢાંકી.

પણ સૌને ખબ પડી છે.
એકાન્ત ઓરડાના ખૂલ્લાઓને,
ભીતો પરના ઓછાયાને,
ઓશીકા પાસે આંખો બંધ કરી બેઠેલા મુનીવર સમા દીવાને.

ટેબલ પરના ચાના બે ઘાલા
પણ જાણો છે ચા શા માટે દરી ગઈ!
ફરસ પર ઊંધી પેલી, અંધી ખુલ્લી
ચોપડીને પણ ખબર છે કે
વાંચનયાં વિરામ શા માટે આવ્યો છે.

આકાશના પંખીઓ પણ જાણો છે
મથે છે ક્યારનાં કલબલ કરતાં
તને લાંઘથી બોલાવું છું તે

નામના અક્ષરોને વાદળમાં ટાઈપસેટ કરવા.

અને વૃશો? છાનામાનાં, ગુસ્પાસ કરતાં
એ સિવાય બીજું તો શું વાટતાં હોય?
તું કહે છે વાત પણ વાત લઈ જાય છે
પણ કેવી રીતે એ જ ઘડ બેસતી નથી.

પેલું પતંગિયું પણ પાંખો ફફડાવતું
ચાલ્યું ફૂલોમાં ખબર ટેવા,
એના પેટમાં પણ ખીર ખાટી નથી થતી!
કદાચ એવું હશે કે જે આપણને અદૃષ્ય
તે બીજાને પૂરું તાદૃશ હશે?
હું અભુધ છું-અને કદાચ તું પણ હઈશ.
એવું હશે કે અંધારે ફેલાતો હશે
સૌ દિશાઓં આપણા ઉરનો ઉજાસ?

પાનખર પ્રિયકાન્ત મહિયાર

પંખી વિના એકલું પાંછું ઉડે,
પલમાં પાછું બૂડે.
જાય હવાને એક સેલારે એટલું અદ્વર
કોઈ વિખૂટું એક વેળનું આભ ઉડેલું
ડાળથી હવે કોઈ તરુનું પાન ખરેલું
જેટલો સમીર જેટલું આકાશ
એટલું એ તો જૂરે.

બે કાવ્ય અનિલ દેસાઈ

મહોરાં

(મારી દીકરીએ એક વાર મને 'સ્કલ્પટી' -નાનાં મોટાં રમ-
કડા બનાવવાની મારી, આકાર આપી ભડીમાં મૂકો તો
કઠણ થાય તેવી-આપી. કહેલું કે કેટલાક માસ્ક બનાવી
આપો. તે સમયે મહોરાં બનાવતા આ કવિતા સ્ફૂરી અને
લખી..)

અરે ભાઈ મહોરાં શાને?
મહોરાં પહેરીને અન્ય બનીશ તું, એમ કાં તું માને?

મહોરાં પહેરી આમ ફરે કાં વેલો
બદલી શકીશ ના રચયિતાએ ઘાટ તને દીવેલો.

કેટલાંય પહેરે મહોરાં જે અનેરા રંગવાળાં
દાંકી દે છે નિશે તારાં અંતરના અજવાળાં

ફેંકી દે એ મહોરાં જેથી એ અજવાળાં દિખી આવે
પ્રકાશમાન તારું રૂપ જગતને બતલાવે

ફક્ષત વદનના રૂપ-ધાટથી, કોઈ ના આપણને જાણો
કાજ આપણાં ને વર્તનથી, સૌ સૌને પહિચાણો.

પતંગિયા પટલે

ખુલ્યું છે એક કોરું પાન, અહીં છે નજર સામે
વિચારું છું, લખું હું શું, થમી ગઈ છે કલમ હાથે.

ટોળાં શાબ્દોનાં કદીક, વા-વંટોળ થઈ આવે
અચાનક લુમ થઈ જઈને, મનને કેમ સતાવે?

બરાબર એમ બને છે, દોરતાં ચિત્ર કોરા પાને
સંતાકૂકી ખેલે, પેદા થઈ ચિત્રો માનસ-પટલે.

હસતાં જાય ભાગી, જચાં હું મૂકું પ્રથમ ટપું
કદિ આવે ના પાછાં તે, ભલેને હું મથી થાંકું.

પકડુથાં હોત પતંગિયા, અરે મેં જો બાળપણમાં
લખી દેત કવિતા હું, બસ પળભરમાં.

જોઈએ માત્ર પિયાનોનું પાટિયું!

કિશોર રાવળ

કિશોર રાધન

નવા નવા રસ્તાઓ ખોળનારો, અપ્રતિમ, અમેરિકન બકમિનસ્ટર ફુલર તેની આત્મકથામાં નિષ્ણાતો વિભેનો તેનો અતિપ્રાય એક વાર્તાથી દર્શાવે છે.

એક માણસ વહાણે ચુંચ્યો અને દરિયો તોકાને ચુંચ્યો. વહાણ પછાણું એક ખડક પર અને આ ભાઈને એક પિયાનાનું પાટિયું હાથમાં આવ્યું એને બાજી રહીને તેણે તેની જિંદગી બચાવી. થોડા દિવસે બીજા કોઈ વહાણવાળાએ આવી તેને બચાવ્યો. વહાણમાંથી બચેલા આ એક માત્ર માનવીનાં બહુમાનો થયાં. અને પછી તે અવારનવાર 'તૂટતા વહાણમાંથી કેમ બચવું' એ વિશે લોકોને ભાષણો આપતો થયો. એનો એક ગુરુમંત્ર હતો કે

"પહેલાં તો એક પિયાનાનું પાટિયું હાથવગું કરો...."

મને થયું કે આજે હું નિષ્ણાતોની વાત કરું. હું પણ થોડા દાખલાઓ ટાંકીશ.

રેગન સાહેબ અમેરિકાના પ્રમુખ હતા અને તેમને રશિયા એક 'ઈવિલ ઓભ્યાયર' જ દેખાતું હતું અને તેનું નિકંદન કરવાના સપનાં જોતા ઊધતા હતા. એનો બિચારાનો શું વાક? એને તો એના નિષ્ણાતો કહે તે સાચું. જ્યારે ગોબાચીફે બલ્લિનની દિવાલો ભાગી ત્યારે રશિયા પાસે સૌના અને એમાં ખાસ કરીને લશ્કરના માણસોના પગાર કાઢવાના સાંસાં હતાં તે ખબર પડી. પોતું કેટલું બુલંદ વાગી શકે તે ખબર પડી. નિષ્ણાતોએ ખોટે ખોટે બધ દેખાડી કેટલાં પૈસાનું આંદણા કરાવ્યું!

સર્જિયામાં જે અત્યાચાર થયો તેમાં મદદ કરવા, અંતે અમેરિકાએ મોટું કટક લઈ જવાનું નક્કી કર્યું. અને કંઈ કંઈ ટેકો અને બીજાં વાહનો ઉત્તાર્યા ત્યારે ખબર પડી કે એ માત્રત્માં ત્યાં વરસાએ પડે છે અને ખૂબ જ ગારો થાય છે, જેમાં કોઈ વાહન ચાલી ન શકે. મને થયું કે મોટું 'ઈટેલિજન્સ' ખાતું રાખી, કંઈ કેટલાં ખરચા કરવાં છતાં કોઈ નિષ્ણાત પાસે ત્યાંના હવામાનની કે ત્યાંની માટીની કોઈ ખબર નહિ? આ તો કંઈ મોટી ખાનગી વાત હતી કે મળવી મુશ્કેલ?

નાફુટાની વાતો ચાલતી હતી કે કેનેડા અને મેઝિસ્કો સાથે વેપારમાં અંકુશો દૂર કરવાથી સૌને અને એમાં ય અમેરિકાને પણ અફણક ફાયદો થઈ જશે. એક પણ અપવાદ સિવાય, સૌ અર્થશાસ્ત્રીઓ આ બાબતમાં એકમત થયા અને એ ખરડો પસાર થઈ ગયો. મેઝિસ્કોએ તેમની કરન્સીનું ડિવેલ્પ્યુઅશેન કર્યું ત્યાં બધી જ ગણતરીઓ ઊંઘી વળી ગઈ અને અમેરિકાને તો કોઈ ફાયદા થયા જ નહિ બલ્લે ઘણા ઘણા અમેરિકનો રોજગારી ગુમાવી બેઠા. આટાટાટલા નિષ્ણાતો, ગણિતશાસ્ત્રીઓ કંબ્યુટર પર મોડેલિંગ કરતાં હોય તેમાંના કોઈને એમ ન થયું કે ડિવેલ્પ્યુઅશેન થાય તો ગણતરીમાં શું ફેર પડે? આને માટે કોઈ મોટી ગણતરીની વાત હતી જ નહિ.

એવાં જ નિષ્ણાતોએ કહું હશે કે ઇથિઓપિયાને હલ કરવું એટલે મગતરું મારવા જેવું. 'હાઈ ટેક વિન્સ' એવી માન્યતામાં અમેરિકા ધૂળ ચાટતું થયું અને આબરુ સાથે પીછે હઠ કેમ કરવી તે પણ તકલીફ થઈ ગઈ. વિભેટનામના પાઠો આટલાં જલદી ભૂલાઈ ગયાં?

બીજાં વિશ્વ યુદ્ધ પછી જ્યાનની પ્રગતિથી અમેરિકનો અંજાઈ ગયાં અને જ્યાનની જીડી જીડી બાબતના જ્ઞાનકારોનો રાફડો ઊભો થયો. પાંચ વર્ષ પહેલાં ત્યાંનું અર્થતંત્ર ખરાબે ચુંચ્યું તેમાં તો શું નિષ્ણાતો ભોડા પડ્યા છે, શું ભોડા પડ્યા છે કે વાત નહિ!

પણ પણે કંબ્યુટરોથી હંડેક કંપનીના પ્રોફિટ-લોસ સ્ટેઇટ્ડમેન્ટો ઓકાતાં હોય અને શેરના ભાવો ઉપર નીચે જતા હોય, કરોડોની પાણીમાં તવંગર થઈ જતાં લોકો આપણો જોયાં અને છતાં આટલા નિષ્ણાતોમાં કોઈ ભારતના દેશી વાણિયાની જેમ જાડો હિ-સાબ ન કરી શક્યા કે લાઈફ, આ બાષપો તો સમજ્યા પણ તેના મૂળમાં તથ્ય કેટલું! કેટલીય ડોટકોમ કંપનીઓએ ટોપી ફેરવી ત્યારે પંડિતો કહે કે સરતચૂક થઈ ગઈ. ફરી દાન આ દેશમાં હવે એવું નહિ થવા દઈએ.

અમેરિકામાં જીડી જીડી માહિતીઓની મોજણી કરી જૂદા જૂદા ઈન્ફેક્સો જહેર થાય છે. કન્યુભર કોન્ફિડન્સ, કોસ્ટ ઓવિલિંગ, કંઈ વયના માણસોએ કયા મૂવી જોયા, બેરાંઓના જીડીની લંબાઈ, પુરુષોની મૂછની પહોળાઈ, ઓઈલનું અને

કિશોર રાધન

વિજણીનું ઉત્પાદન કેટલું એમ માગો તે તરેહ તરેહના આંકડા જેટલા ડેસિમલ પોઈન્ટ સુધી જોઈએ તેટલા મળી શકે છે. સરેરાશ ઉષ્ણતામાન, વરસાદ, ઝાંખાતો એવાં બધાંના આંકડા માગો તેટલા વર્ષના અને તે પરથી આવતા વર્ષની જ નહિ પણ પાંચ વર્ષ પછીની આગાહી પણ અફલાતુન આન્યવિશ્વાસથી આપનારા વિશારદોનો પણ તોટે નથી. પણ આ દેશમાં વિજણીનો વપરાશ તેની પેદાશ કરતા કેટલો જલદી વધી રહ્યો છે તેનું ભાન જ્યારે કેવિઝોનિયામાં બત્તીઓ બંધ થવા માંડી અને ફ્રેટ-રીઓને છાશવારે બંધ કરવી પરી ત્યારે જ કેમ પડ્યું? કોઈના કંઘુટે કીદું નહિ કે ભાઈઓ મામલો બિયક્તો જાય છે. નવા પાવરહાઉસ બાંધી અને, વપરાશમાં જરા કરકસર કરો?

પેલો બાપડો પી.ટી. બાન્નમ કહી ગયો છે ને કે 'વેચનારાઓનો ભરોસો ન કરવો'. તેના જમાનામાં આજના જેટલી નિષ્ણાતોની બોલબાલા હોત તો એ જરૂર કહેત 'નિષ્ણાતોથી ચેતવું'-એ તો પિયાનોના પાટિયાં ગોતવાવાળાં છે.

અધ્યરૂં લેસન

કિશોર રાધન

મારી બા જ્યારે જૂઽા ત્યારે હસતી જ હોય. મારી ચોથી વર્ષગાંઠ હમણા જ ગઈ. મારી બાએ મને સવારના દૂરે નવડાવી. મારું નવું ભૂરું ફરાક પહેરાવું. માથે બે મર્મિંદલા બાંધ્યા અને અંદર જૂઈની વેણી બાંધી. પછી ગોખલામાં દીવો સળગાવી પગે લાગવા કર્યું. "જો દીકરી, હસતી રહેજે. ભગવાનને હસતાં છોકરાં બહુ ગમે."

"પણ બા, હું પરી જાઉ કે દાખી જાઉ તો રહવું તો આવે ને?"

"ગાંડી, એ તો આપણા હાથની વાત કયાં છે? ભગવાન કંઈ મૂરખ નથી કે એ ન સમજે! એક મિનિટ રડીને હસતાં હસતાં ઉભા થઈ જવાનું તે તો આપણા હાથમાં જ છે ને!"

તે દિવસે મને ભાવતું ભાવતું ખાવાનું બનાવેલું. કારેલાનું શાક, તુવેરની દાળ, પુરી, કોબી-બટેકાનું શાક, કેળાનું રાયતું અને પૂરણાપોળી. બા મને ઘણી વાર ટોકે કે ખાવામાં સું હતું તે કહીએ તેમાં પહેલું ગળી વસ્તુનું નામ આવવું જોઈએ. મને ભાવતું કારેલાનું શાક જાબે જટ ચેડે. મારી બા કહે કે મને પહેલેથી જ કારેલા ખાતી જોઈને સૌને અચરજ થતું કે આ છોકરી કેવી અજ્ઞયબ છે!

હવે તો હું મોટી થઈ એટલે બાને રસોડામાં કામ કરાવતી. એ રોટલી વણવા બેસે તો મને પણ નાનાં એક બે ગુંડલાં આપે અને હું મારાં પાટલી-વેલાણ લઈને રોટલીઓ બનાવું. વણું એટલે એને આશ્રય થાય અને બોલી ઉઠે, "વાહ, કેવી સરસ ગોળ કરી. લાવ, એક બે ખૂણા નીકળ્યા છે તે જરા સરખા કરી દઉ." અને લસરક લસરક વેલાણ ફેરવી લોઢી પર નાખી ચોડવે. "કેવી સરસ કુલી!. આપણે બાપુ માટે રાખશું?" હું હા પાહું એટલે મને ધી લગાડવા આપે. બાપુ જમવા આવે એટલે એ રોટલીઓ

કિશોર રાધન

તેમને પહેલી પીરસાય. હું ઉત્કંઠાથી જોઈ રહું. બાપુ કહે, "આ રોટલી જૂરી જ લાગે છે. કેવો મોટી સ્વાદ છે! તેનું શું કારણ?" બા કહે, "ખબર ન પડી? એ તો નીલીએ બનાવી છે." બાપુ અવાક થઈને મારી સ્વામે જૂઝે, "સાચોસાચ?" હું બિલબિલ કરતાં હસી પણ અને ગ્રષ ચાર વખત માણું હલાવી હા પણું. "અરે મારી દીકરી, તું તો સાચોસાચ મોટી થઈ ગઈ."

હું કહું, "બાપુ, હું મોટી થઈશને ત્યારે તમારી નાની વહુ થાઈશ અને રોજ રોટલી કરી ખવડાવીશ." બા અને બાપુ એક બીજા તરફ જોઈ હસી પડતાં.

મને જન્મ દિવસે એક સરસ ઢીંગલી લેટમાં મળી. મેં તેનું નામ સુજાતા પાડ્યું. અને આમારે બનેને ખૂબ જ દોસ્તી જામી.

મારી બાની તબિયત થોડી બગડી અટલે એક પાડોશી વિમુમાશી થોડા દિવસથી રસોઈ કરવા આવતાં. વિમુમાશીને એક મનુઃ કરીને મારા જેવડો દીકરો હતો અને એ પણ મારી અને સુજાતાની સાથે રમવામાં જોડતો. ક્યારેક હું તેમના ઘરે જઉ અને ક્યારેક એ અમારે ઘરે આવે. હમણા હમણા બાની તબિયત ટીક નહોતી એટલે બા જ મને વિમુમાશી સાથે તેને ઘરે મોકલી આપે.

એક દિવસ બાએ મને બોલાવી અને મને બાજુમાં સુવડાવી. મને કહે, "નીલી, દીકરા. તું મોટી થઈ ગઈ તો એક કામ કરીશ?"

"હાસ્તો, ડાઈ દીકી છુંને? શું કરું? માણું દબાવી દઉ?"

"એ તો મને બહુ જ ગમે" હું બેઠી થઈ ગઈ અને મારાં આંગળાથી દીમે દીમે માણું દબાવવા લાગી.

"કેવું સારું લાગે છે! હાશ."

પછી થોડી વારે એકદમ ચમકીને બોલી. "અરે, મનમાં હતું એ કામનું પૂછવાનું તો રહી ગયું. જો, મારે બે-ચાર દિવસ બહારગામ જવાનું છે. તો તું થોડા દિવસ વિમુમાશીને ત્યાં રહેવા જઈશ?"

"મારે તો તારી સાથે આવવું છે." મેં અનાડીવેડા કર્યા.

"એ તો મને પણ ગમે. પણ મારી તબિયત માટે જવાનું છે એટલે તું ડાઈ થઈને તેમને ત્યાં ન રહી શકે?"

અવાજમાં એવી કાકલૂદી હતી કે ના ન પડાય. "સુજાતાને સાથ લઈ જઉ?"

"જરૂર. અને એક નાની બેગ ભરીને આપણે કપડાં તૈયાર કરીએ.." બધો સામાન તૈયાર કર્યો. વિમુમાશી આવ્યાં. મને જતાં જતાં બાએ ચૂંભી કરી યાદ અપાવ્યું કે "જો, હસતી રહેજે અને ડાઈ થાજે. હો?" બિચારીને બહુ જ હુખ્યું હશે ને એટલે એની આંખોમાં આંસુઓ આવી ગયા. હું તેને વહાલ કરી કૂદતી કૂદતી વિમુમાશી સાથે નીકળવા ઉપરી. માશીએ મારી બેગ લઈ લીધી અને મેં સુજાતાને.

આખો દિવસ મનુસ સાથે વિગામસ્તી કરું. અમે કાગળ પર રંગીન પેન્સિલોથી લીટોડા પાડીએ, બગીચે પાણી પાઈએ, કેરી ખાઈને બે ત્રણ ગોટલાઓ ખાડામાં વાવ્યા અને જોતાં બેસીએ કે જાડ ક્યારે ઉગે છે. થાકીએ ત્યારે વિમુમાશી પાસે જઈએ. મને અને મનુને સાથે ખોળે બેસાડે અને વાર્તા કરે. મને ભાવતું શું બનાવવું તે પૂછે પણ મને બધું જ ભાવે એટલે જવાબ અધરો પડે.

"વિમુમાશી, મારી બા શું કરતી હો? મને કહે કે હસતી રહેજે એટલે ભગવાનને ગમીશ. હું આખો દિવસ હસતી જ રહી છું ને? બા આવે ત્યારે તેને કહેજો. હો!" રાતના સૂતી વખતે વિમુમાશીને કહું, "હું કેવી રીતે બાને વળગીને સૂઉ તે દેખું?" અને પછી તેમની બાજુમાં સુઈ એક પગ તેમની કભર પર નાખી વળગું. ક્યારે ઉઘ ચાડી જાય અને ક્યારે સવારે તડકો ચડતાં પહેલાં જ આંખ ઉઘડી જાય તે ખબર ન રહે.

"આજે ગીજો દિવસ થયો. એટલે કાલે બા આવશે ને?" વિમુમાશી કહે, "કેમ જાણ્યું કે કાલે આવશે?" "મને કીંદું છે બે-ચાર દિવસ માટે તમારી સાથે રહેવાનું. એટલે કાલે આવવી જોઈએ."

"જી રમવા. કાલની વાત કાલે." તેમનો ચહેરો કંઈક રડવા જેવો થઈ ગયો. હું ટોકું, "બા કહે કે હસો તો દેવને મન વસો. રડો છો કેમ?" અમણે આંખો લૂધી નાખી. "લે કિંશ રે છે? આ તો આંખમાં કસ્તર પડ્યું હતું એટલે પાણી આવ્યા."

ગીજો દિવસની સાંજે વિમુમાશી કહે, "નીલી, ચાલ જરા નહાઈ લે. જો મેં ડોલમાં ગરમ પાણી કાઢ્યું છે."

"કેમ સાંજના નહાવાનું? મને તો બા સવારે જ નવડાવે."

"જો ડાઈ થઈને નાઈ લે. હમણા તારા બાપુ આવશે અને ઘરે લઈ જશે."

મેં બૂમ પાડી, "અર્દી, બા આવી ગઈ?"

વિમુમાશી રડી પડ્યા, "નીલી, તારી બા હવે નહીં આવે. એ તો ઈશ્વરને ઘરે ગઈ."

હવે મને સમજ પડી ગઈ. બા હંમેશા હસતી રહેતી હતી એટલે ભગવાનને ગમી ગઈ અને ભગવાન લઈ ગયા. મેં નક્કી કર્યું કું પણ હસતી રહીશ જેથી મને પણ ભગવાન લઈ જાય અને બાને જલદી મળી શકાય.

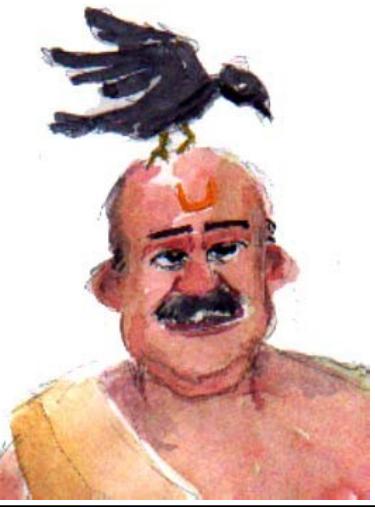
સાંજે બાપુ આવ્યા. લાલઘૂમ આંખો હતી. મને છાતી સરસી દબાવી, ચૂભીઓ કરી પણ કંઈ બોલી ન શક્યા. મેં તેમને કહું, "બાપુ, હસો. આપણે બધાં હસીએ એટલે આપણને પણ ભગવાન બોલાવી લે અને બધાં ફરી સાથે થઈ જઈએ." મેં આંગળીઓથી એમના આંસું લૂધ્યાં.

વિમુમાશી રોજ રાંધી જાય છે. મનુ રમવા આવે છે. પણ મોટે ભાગે એકલી પહું ત્યારે પેલી હસતી સુજાતા સાથે વાતો કરતી બેસું. "સુજાતા, તું તો ટીંગલી છો એટલે તારે હસતા રહેવું સહેલું. હું હસતી રહેવા જઈ છું. પણ મને ખબર નહોતી કે હસતું આટલું અધરનું હશે. બાબો મને પાઠ અધૂરો શીખવાદ્યો લાગે છે." ખોળામાં સુજાતાને રાખી હસતી હસતી હું ભગવાનની વાટ જોઉં છું.

મને એક વિચાર આવે છે કે મારી બા આટલું હસતી ન હોત તો કેવું સારું થાત!

(ભારો મમરો: ધણી વાર વાર્તા ક્યાંથી ફણગે છે તે લખનારને સ્પષ્ટ હોતું નથી. પણ આ વાર્તાનું મૂળ તો બરોબર યાદ છે-યાદ રહી જાય તેવું છે. એક ભિત્ર ક્યાંક કોઈ દુકાનમાં મળી ગયો અને ખબર અંતર પૂછતાં જરા ઢીલા અવાજે બોલ્યો કે છ મહિના પહેલાં તે, તેની પત્ની અને બે દીકરીઓ, ચાર અને છ વર્ષની, ફ્લોરિડા કારમાં ફરવા ગયાં હતાં. પાછાં ફરતાં તેની પત્નીની તબિયત બગડતા કોઈ ગામમાં રોકાઈ તબીબી સલાહ મેળવી અને કંઈ લય જેવું ન લાગતા ઘર ભણી આગળ ઊપ્દ્યા. ઘરે પહોંચતા પહેલાં જ કારમાં તેની પત્ની ગુજરી ગઈ. દીકરીઓને ખાતર બહારથી હિમત રાખવાનું આકરું કામ એને માથે આવી પડ્યું. એ કહે કે "મોટી દીકરી થોડું ઘણું સમજે છે પણ નાની તેની માનું મૃત્યુ સ્વીકારવા તૈયાર જ નથી અને એ મા માટે જંગ્યા કરે છે. કોઈ રસ્તો સૂક્ષ્મતો નથી." અને આ વાતો સૂક્રી.)

	ઇ.પુ.પુ. (ઇસ્લીસન પૂર્વની પૂર્વ) કિશોર રાવળ
---	--

ઈતિહાસ લખાવા માંડ્યો એ પહેલાંની થોડી વિભૂતિઓનો મારે આજે પરિચય કરાવવો છે. તેમણે આપણા દેશમાં પાયાના વિચારો કરી, આપણી સંસ્કૃતિને પાટે ચડાવી દીધી. તેમની મેઘાના ફળો આજે પણ ઘણી પ્રેરણા અને જોમ આપી રહ્યા છે.

વ્યક્તિગતાના અસ્તિત્વ વિષે કોઈ શંકા જ નથી. પણ વાત શરૂ કરતા પહેલાં હમેશા સત્તાવતી એક અદ્યારા આપણાને ઠેબે ચડાવી પછીઓ તે પહેલાં રસ્તેથી દૂર કરીએ. હું રણિયાની વાતાઓ વાંચું ત્યારે મને પાવલોવિચ કે ઈવાનોવિચ, આવિચ, અઉદ્યિ અને પેલોવિચ એટલા ગોટાળા કરાવે! જાપાનીજ વાતાઓમાં ઓગિનોસાન, ઈશિમુરાસાન, ટનાકસાન કે બિનાકસાનમાં કયો સાન કોની સાન ડેકાણે લાવવા ક્યા સાનને શું કરે છે તે સમજજું આસાન ન રહેવા દે. એટલે મેં આ વાર્તા માટે આજના સંદર્ભમાં સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવા નામો રાખ્યા છે. પણ વપરાયેલા નામોની પાછળા તમને કોઈ જાણી વ્યક્તિનો ભાસ થાય તો માનીશ કે હું એટલા અંશે વાસ્તવિકતા લાવી શક્યો અને ગદગદ થઈશ.

પંચસિન્દુને કાંઠે, ત્યાંના રમણીય પટ ઉપર સુંદર વનરાજની વચ્ચે એક રચેલી વીસેક ઝૂપરીઓમાં દેશના જુદા જુદા વિષયના પ્રભર પંડિતોની શિબિરો હતી. તારીખિયાનો રિવાજ હોત તો તમે તેના પર ઇસ્લીસન પૂર્વ ૨૭૨૮ વાંચત. ભૂલ નથી થતી. ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાની આ વાત છે. આ પંડિત-મિત્રમંડળનું મૂળ ધ્યેય બહુ જ સ્પષ્ટ હતું અને તે એ કે, "આજથી સિસેર સિસેર વર્ષના સિસેર ઝૂમખાઓ ગયા પછી પણ મૂલ્યો જળવાઈ રહે તેવું જ્ઞાન કેવી રીતે પેદા કરવું, સાચવવું અને તેને બધી દિશામાં વનમાં લાગેલા દવની જેમ કેમ પ્રસારવું- અને છતાં આ શાસ્ત્રીમંડળનું વર્યસ્વ ઘટે નહિ તેના સજાગ પગલાં લેવાં." એમની પ્રવૃત્તિઓ, એમનાં સામુદ્રાયિક વિચારભંથની તારવણી એ બધું તો બહુ ગહન છે, ઊરી સમજ માંગી લે તેવું છે અને અહીંનું વસ્તુ ખાલી લોકભોગ્ય રાખવા માટે માત્ર વિભૂતિઓનો પરિચય જ આપીશ. વાચકોનો આગ્રહ થશે તો વિષયો વધુ ઊડાણમાં ક્યારેક અર્પાશ.

મોટાવાલા શાસ્ત્રી.

સૌથી પહેલાં તો તાલપત્રીથી આચ્છાદેલા તાલમહાલનાં વાસી મોટાવાલા શાસ્ત્રી. શરીરે, ઉભરે અને હોદામાં સૌથી મોટા. બધા પંડિતોમાં તેમના વિષે ખૂબ જ માન. એક વિષયમાં પારંગત નહીં પણ મુદ્દાના પ્રશ્નો પૂછવામાં કાબેલ.

આજના જમાનામાં મ૆ન્જમેન્ટના વર્ગોમાં શીખડાવે છે ને કે મ૆ન્જમેન્ટ એટલે સચોટ પ્રશ્નો પૂછવાની કણા. ઉકરડો વરખોળવા જેવું; ક્યારે પણ અજાણી, અકલ્પેલી વસ્તુઓ અનાયાસે હાથ લાગે!

તેમના ઘડતરના વર્ગોની એક પ્રેરણાત્મક વાત છે. બે ચાર વર્ષના હતા ત્યારે તેમના બાપા સાથે ખેતરમાં ગયા હતા. ખેતરમાં એક કાગડો આવ્યો. એમણે પુછ્યું, "બાપા, આ કાગડો?" એટલે બાપાએ કીદ્યું કે, "હા બેટા આ કાગડો." પાછું

કિશોર રાધન

બાળકસહજ ફૂલુલથી પૂદ્ધયું "બાપા, કાગડો?" બાપા બગડ્યા. "એલા મોટા," એ પહેલો દીકરો હતો એટલે એને મોટા કહેતા હતા. હજુ તેની પ્રતિભાનો પૂરો ઉદય નહોતો થયો. "મોટા, બાપો કાગડો હોય તો દીકરો પણ કાગડો જ હોય. તું કાગડો છું?" પછી તેમને થયું કે બાળકને બહુ આકરા શાઢી કહ્યા એટલે જરા નરમાશથી સમજાવ્યું. "જો, દુનિયામાં આગળ વથતું હોય તો એક પ્રશ્નનું કદ્દી પુનરાવર્તન ન કરવું. તેના બે લાભ છે. એક તો નવું નવું જાણવા મળે અને બીજું, ટૂંક મિજાજવાળાઓનો ફૂદું ન જાય." બાળક બુધ્યિશાળી એટલે મુદ્દો બરોબર પકડ્યો. "બાપા, કાગડો કાળો છે? ", "બાપા, સિંદું કેમ નથી?" "બેં પાંખો છે કે એક? મન તો એકજ દેખાય છે!" "કો કો કહે છે તો એને આપણે શું કહેવું".... એમાં એની કુર્સિયર બની ગઈ. એમના ગીણવટભર્યા પ્રશ્નોથી કંઈ કેટલી વાર પંડિતોની નાવના સુકાનો ફરી ગયા અને સઠમાં હવા બદલાતા પ્રગતિ ડગલે અને પગલે વધવાને બદલે ધૂબકે અને ભુસકે સરસરાટ વધી.

આંકડાવાલા શાસ્ત્રી

બીજી અગત્ય આંકડાવાલાની. એમને મટકીના આંકડા નહીં પણ ગણિતના આંકડામાં ખૂબજ સૂર્ય. એકથી અદ્યારી સુધીના બધા જ આંકડા માટે તેમણે નામો ગોઠવી દીધેલા અને આગળ નામ શોઘતા હતા. બીજા જ્ઞાનીઓ માનતા હતા કે હવે આંકડાનો અંત આવી લાગ્યો છે. પણ આંકડાવાલાના મનમાં એક બિનમૂલ્ય આંકડો ભમતો હતો. શૂન્યની શોધ આંકડાઓની દુનિયામાં ધરખમ ફેરફાર લાવશે અને પછી આંકડાઓની કોઈ સીમા નહિ રહે.

ગામમાં કોઈને કંઈ કોયડો ઉભો થાય કે ૧૭ માં ૨૨ નાખો તો કેટલા, તો આંકડાવાલા પાસે આવે, ફટ લઈને કહી દે કે ૩૮. એક એક ગમાણમાં આઠ ગાયો રાખીએ અને સાત ગમાણો હોય તો ગાય કે ગમાણ વગર આંકડાશાસ્ત્રી કેટલી ગાયો જોઈએ તે કહી શકતા. મોપાટ પાકી, બાગેશ્રી જેવા રાગમાં ગાઈ શકાય તેવી બનાવેલી. પણ હજુ અદ્યો અદ્યો ચોસઠ સુધીનું જ કોષક પૂરું બનાવેલું.

તારાવાલા શાસ્ત્રી

તારાવાલાને આકાશ જોવાનો બહુ રસ. તેમણે એક ટેકરી પર ગુંપડી વસાવેલી. પણ ભાગ્યે જ ત્યાં જોવા મળે. રાત આખી હરણના બે ચામડા વચ્ચે વૈટાનું ઉન ભરીને બનાવેલું એક બ્લેન્ક્ટ લઈને ફળીયામાં આડા પડે અને તારાઓ જોયા કરે. જાત જાતના જુમખાના નામો આચ્છાં હતાં. આ વરુનો પંજો, આ હરણની લીડીઓ, આ વાધની મો ફાડ જેમાં દાંતનું જુમખું જ દેખાય વગેરે વગેરે. એક તારામંડળમાં તેમને કોઈ રૂપયોવનાનું દર્શન થતાં તદ્દન નવું એક નામ રચ્યો તેનું નામકરણ કરેલું; 'શબાના'. એ નામનો લય તેમને ખૂબ જ મંજુલ લાગતો હતો. તદ્દન અર્થ વગરનાં એ નામ પાછળ 'કેવળ સૌદર્યને ખાતર સૌદર્ય, તેને અર્થો માટે શાને ચૂથવું?' એવી કંઈ ફિલ્ખૂફી હતી.

ધરની પાછળ એક બોખડ હતી. તેમાં એક તિરાડ હતી. તિરાડની ભૂખ બૂબજ ઊડી હતી અને ત્યાં સુધી જવાનો એક માર્ગ શોધી કાદ્યથી હતો. દિવસે થોડી ઉંઘ બેચીને ત્યાં પહોંચે અને ધોળ દિવસે આકાશના તારાઓ જુઓ. એકાંતરે એકાંતરે તેમાં અણોજો પાડી, ફળીયામાં ઓરસચોરસ બે હાથનો એક રેતીથી ભરેલો ખાડો રાખેલો. એક સીધા ખાપાટિયાથી રેતીની સપાટી સપાટ કરીને જાડી પાતળી ડાંખળીઓથી બેઠા બેઠા નકશા ચીતરે. મનમાં ગાળો દેતાં જાય કે સાલું કંઈ કાગળ જેવું કે શાડી જેવું આ દુનિયામાં મળે નહિ. મારે મગજમાં કેટલું સંઘરસું? ચાર ચેલાઓ શીખવા આવે છે પણ તેમની સમગ્ર શક્તિ માંડ મારા એક તૃતીયાંશ જેટલી પણ નથી એટલે જોઈએ એટલો પૂરતો શાનસંય થઈ નથી શકતો. મારા ગયા પછી દુનિયાનું શું થશે?

ભાષાવાલા શાસ્ત્રી

ભોડા ભાષાવાલા શાસ્ત્રીને ભાષા પર ભારે ભાવ. એણે માણસો કેટલા કેટલા અવાજો કાઢી શકે તેનો અભ્યાસ કરી બધા અવાજોને બે વર્ગમાં વહેંચી દીધાં હતાં. જેટલા જેટલા અવાજ તમે લંબાવીને બોલવા જાઓ અને તે છતાં પોતાનો અવાજ જાળવી રાખે તેને સ્વરો કહ્યા. એક પળમાં જ પોતાનું વ્યક્તિત્વ ગૂમાવી બેસે તેને બંજનો કહ્યા. સ્વરોમાં અ, આ, ઈ, ઉ, એ, ઓ અને બંજનોમાં ક, ખ, ગ, ધ થી હ, એ સુધીના ત૭૧ અભશોની ગોઠવણી કરી. એક ૨ થોડો ગુંચવાડો કરતો હતો. અરેસાટી કરતી વખતે ૨ સાલો સ્વર જેવો લંબાવી શકાય પણ રીતસરમાં રી લંબાવો તો રીતસરનો બંજન જેવો વર્તે. ઊડો વિચાર કરીને બંજન ઉચ્ચારને ૨ તરીકે જ રાખ્યો અને સ્વરને ઋં કહ્યો. પદ્ધતિમાં બધું બરોબર ગોઠવાઈ ગયું. ફુસ્વ અને દીર્ઘ ઈ અને ઉને કોઈ વેદિયાએ પાછળથી ઘાલ્યાં. મને તેની પાછળ ભાષાને લોકભોગ્ય મટાડી વિદ્ધભોગ્ય બનાવવાનો જ લાગ લાગે છે.

દવાવાલા શાસ્ત્રી

કિશોર રાવળ

દવાવાલા શાસ્ત્રી જૂદી જૂદી વસ્તુઓને વાટે, ખાડે, શેકે, બાળે, ઓગાળે અને લેગી કરે. તેમના પ્રયોગોની અસર તેમના શરીર પરના રંગબેરંગી ચાઢાંઓમાં અને ભરજોબનમાં પડેલી એક ચાર આંગળની ટાલ પરથી દેખાઈ આવે.

એમણે ખાઈ શકાય તેવી વસ્તુઓ ખાવેલી અને પી શકાય તેટલી પીવેલી. પણ બહુ જ નાનપણથી તેમને એક શાન પાકું થઈ ગયેલું કે આ વિજ્ઞાનને વધારવા પોતાની હયાતિ ખૂબ જ જરૂરી હતી. એટલે જરા છૂલાવીને, ઘમકાવીને, લાંચ દઈને પણ પહેલીવાર તેમની દવાઓ ખાવા બીજા માણસો મેળવી લેતા.

વાદવાલા શાસ્ત્રી

વાદવાલાને ભાષાવાલાના જ્ઞાનને જીવનમાં અપનાવવા પૂરતો જ રસ હતો. કોઈ પણ ચર્ચાની કોઈ પણ બાજુ હાથમાં લઈ ચર્ચા કરવામાં જીતતા. એક વખત કોઈએ ઈનામ જાહેર કર્યું કે જો એ સાચિત કરી આપે કે ફલાણી બૈરી ઢીક્ષાની નહીં પણ પૂંછડાની છે તો બે બકરી આપું. વાદવાલાએ તે સાચિત કરી આયું એટલું જ નહિં પણ એ બૈરી પૂંછડાને મેળવી આપવામાં પણ મદદ કરી -બે બકરી મળી ત્યારે તેમને ખ્યાલ આવ્યો તેમની પોતાની જ બૈરી પૂંછડા પાસે ગઈ હતી. અંતરિયાળ બીજી પટીની ખોજ કરવી પડી.

તેના આ શોખની ઉપયોગીતા નજરમાં નહતી. ન્યાય આપવાનું રાજીઓ જ કરતાં તેની સામે ચર્ચા કરવાનું તબિયત માટે પ્રતિકૂળ હતું. વાદવાલાના સદ્ગ્રાહ્યે આ મંડળ જ્ઞાનને ખાતર જ્ઞાનમાં માનતું હતું એટલે વાદવાલા નલી ગયા.

શેક્સ્પેન્સીઅરવાલા

આ અદ્ભુત વાતાકાર હતા. વાર્તા કહેતાં કહેતાં એ પોતે બીજા સ્ત્રી પુરુષોના જ નહીં પણ પણ પક્ષીના ભાગો સિઝિતથી ભજવતા અને પીંછાઓ લગાડી, પશુઓના ચામડાં ઓઢી અબેખૂબ ચિત્તાર આપી શકતા. તે જ્યારે સ્ત્રી પાત્રો ભજવતા ત્યારે પુરુષો તો કિંદા થાય તે સહજ છે પણ સ્ત્રીઓ પણ તેમને જોઈને વેશભૂષા કરવાની નવી છટા શીખતી. એક વખત સ્ત્રીપાત્ર ભજવતાના તેમણે કાને ફૂલ ખોસ્યાં હતા અને ચાતોરાત કાને ફૂલ પહેરવાનો રોગ સ્ત્રીઓમાં ફાટી નીકળ્યો. દિવસે દિવસે ખલે વિટિલો પડ્યો નીચે ને નીચે કરતાં જતાં જતાં વક્ષઃથળ વધુને વધુ ખુલ્ખો કરતા ગયા પણ પોતે પુરુષ છે તે ખબર ન પડી. જાય એટલે અમુક જન્મગત મર્યાદા સાચવવી જ રહી.

લાહુવાલા શાસ્ત્રી

લાહુવાલા ભોજનકળામાં ઉસ્તાદ. ભલભલી સ્ત્રીઓ કરતાં પણ ઉત્તમ રસોઈ બનાવે અને ચીલાચાલુ રસોઈમાં નવાં નવાં તત્ત્વો ઉમેરી અનન્ય રસાસ્વાદ કરાતી શકે. અત્યારે એ બહુ સણ નથી કે સ્ત્રીઓમાં એક ઉડી હતાશા હતી કે તે લાહુવાલાને કદી પણ રસોઈમાં સંતોષી નહિ શકે કે પછી લાહુવાલાને થઈ ગયું કે તે બીજા કોઈનું રંઘેલું ખાઈ જ ન શકે. પણ એક વસ્તુ તો પાકી કે પરણવા જેવા હતા, પણ તોય વાંઢા જ રહી ગયા.

તેમણે અને દવાવાલાએ બેગા થઈ ને એક સુરારસ, ટેવો અને ૮૦ ટકા ટેવી હોય તેવા માણસો માટે બનાવેલો તે તો ઈતિહાસમાં પંકાઈ ગયો. તેમણે એક બીજું પીણું દૂધ, વારિયાળી અને અફીણાના અર્ક જેવી સાદી વસ્તુઓમાંથી બનાવેલું. એ એક દૂધિયા જેવું બનાવે અને હર પૂનમે ભેગા થઈ ને બધા તેનું પાન કરે ત્યારે ન તો કોઈ સભાન રહે કે ન રહે સક્ષણન. આ વિષય માટે તો લખીએ તેટલું ઓછું.

સપાટ્ટભૂવાલા શાસ્ત્રી

સપાટ્ટભૂવાલા આ સપાટ ધરતીનો વિસ્તાર કેટલો, તેમાં કેવા કેવા લોકો રહે છે, શરીર ઉપર કર્દી ભૂખા પહેરે છે કે નહીં, પહેરે તો કેવી, છોકરાંને કેમ ઉછેરે છે વગેરે વગેરે માહિતી ભેગી કરતા. તે બધી નદીઓ, નાળાં, ઝરણાં, બેખ્ફો અને કોતરો, દરિયા અને કુંગરાઓથી પરિચિત. એક ભૂખરા પથરની બેખડ પાસે અમણે ધર લીધેલું. એ બેખડ પર તેમણે અસંખ્ય નાના મોટા નકશાઓ દોરેલા. તેમાં એક ન્રિદ્ધી ચિત્ર બનાવેલું તેમાં ઉત્તરમાં પહાડ અને બીજી ગણ દિશામાં ધાર ઉપરથી ધોઘની જેમ વહેતા દરિયા વચ્ચે વસેલો તેમનો પ્રદેશ. એટલું ખૂબછૂ ચિત્ર હતું કે રાજીએ ખુશ થઈ નોભતોની ડિમારિમ વચ્ચે ને એક મોહું 'નોભત' ઈનામ આપેલું. લાહિયાએ તાપ્રત્તન પર ભૂલથી 'ત' ને બદલે 'લ' લખેલો એટલે એ 'નોભલ' પ્રાઈઝ ઈતિહાસમાં પાકું થઈ ગયું.

ઈનામ તો મળ્યું પણ સપાટ્ટભૂવાલાને દુનિયાના આકાર માટે થોડી શંકા હતી. દુનિયા સપાટ નહીં પણ ગોળ હોવી જોઈએ તેવું તેમને મનમાં ઉંગું. તેમનો તર્ક આ પ્રમાણે હતો. જો દુનિયા તેમના ચિત્ર મુજબ હોય તો એક તો દરિયાનાં પાણીની સપાટી નીચે ને નીચે જવી જોઈએ અને બીજું દરિયાના પાણીનો પ્રવાહ કાંઠાથી હમેશા દૂર જતો હોવો જોઈએ. ગયા ઉનાળાના

વેકેશનમાં દરિયાકંઠે જઈ ખૂબ જ ચોક્કસાઈથી તેમણે દરિયાની સપાટીનો અભ્યાસ કરેલો તેમાં પાછી નીચે જતાં હોય એવું ન લાગ્યું અને મોજાંઓ હજુ પણ કંઠે આવીને પછીતાં હતાં. માટે પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં બાંને દરિયા ભેગા મળી જતાં હોય તો એ પ્રશ્નની ઘડ તો બેસી જાય. પહાડો કોઈ દિ' હોળાય નહીં એટલે લટકતો પ્રશ્ન દશ્શાનો રહ્યો. ગ્રાન્ડિશાનો નિકાલ કરીએ તો ૭૫ ટકા પ્રશ્ન તો ઉકલી જાય. માની લો, એક પળ માટે પણ, કે દુનિયા ગોળ છે. કૂતરાને દોરું બાંધે તેવી રીતે ભગવાન મધ્યમાં પોતાના અદૃષ્ટ હાથો અને દોરીથી બધાને ગોળાની સપાટી ઉપર બેંચી રાખે અને પડવા ન દે તો બેઠો પાર. ભગવાન શું ન કરી શકે?

વિચાર ઘણો જ મનમોહક હતો. પણ પોતે વ્યવહાર કુશળ હતા. જગત આવા કાંતિકારી વિચારો માટે જરા બાળક જેવું હતું અને વધારામાં રાજી તરફથી મળતું સાલિયાણું તેમની મુસાફરીઓનો બોજ લઈ લેવું હતું એટલે તેરી બી ચૂપ અને મેરી બી.

નાડીવાલા શાસ્ત્રી

નાડીવાલા લેંધાની નાડીવાલા નહીં. મૂળ હોય તો શાખા હોય ને? કાપડ જ ન હોય તો સીલાઈ ક્યાંથી અને લેંધા ક્યાંથી? લોકોની નાડી તપાસી નિદાન કરે અને પેલા દવાવાલા સાથે મસલત કરીને ગુગળ, ફાકીઓ, ભસ્મો એવું બનાવી રોગનિવારણ કરતા. મનમાં એક વિચાર ઘણા વખતથી ધોળાટો કે દવાઓ પ્રવાહીના સ્વરૂપમાં બનાવી હોય તો ગળે જલદી ઉત્તરે અને શરીરની નસોમાં જલ્દી પ્રસરે. પ્રયોગ સિધ્ય વાત હતી. કંઈ ઉપદ્રવ થાય ત્યારે માટલામાં દવા બનાવીને ડોઝ આપે તેની અસર અનોખી હતી. પણ બાટલી જેવું કર્દી ન મળે એ સાલતું હતું. બાટલી વગર લોકોને દવાઓ આપવી કેમ અને એ લોકો લઈ પણ કેવી રીતે જાય? બાટલી ન મળી નહીં તો પેટંટ મેડિસન જગતમાં વહેલી આવી હોત.

વાજવાલા શાસ્ત્રી

વાજવાલા વાજ વગાડે અને ગાય પણ ખરા. ઢોલ, ઉમરુ, પાવા અને જાડના પોલા થડો પર ઢેખાળા ફેંકી અદ્ભુત સંગીત રચી શકતા. સાત સૂરોમાં રચાયેલી જૂની પ્રથમાં એમણે તીવ્ર અને કોમળ સૂરો ઉમેરી એક જૂદો જ જુવાળ ઊભો કર્યો હતો. મનમાં એક ભુરબી આવી કે ઓછામાં ઓછા સૂરો વાપરી સંગીત થાય કે નહીં અને પ્રયોગો કરતાં કરતાં બે જ સૂરો વાપરી એક 'બેસુરો' રાગ રચ્યો હતો. તૈલપના પૂર્વગામીઓ જેવા માણસોએ બહુ યારી આપી નહીં એટલે જાહેરસમારંભોમાં સંગીત આપવું છોડી, નવશોધન, રીસર્ચ પર હમણા તૂલી ગયા હતા અને પ્રવૃત્ત રહેતા. હવે એકસૂરી સંગીત પાછળ મથતા હતા.

સમાજવાલા શાસ્ત્રી

સમાજવાલા -સમાજવાહી નહિ- એક બીજા સાથે હળી મળીને કેમ રહેવું અને કંકાસ ઘટાડવા માટેના નિયમો, સૂચનો અને મંત્રોમાં શોખ. તેમનું એક વાક્ય લોકોમાં ખૂબ જ પ્રિય અને પ્રભ્યાત થયું હતું. "સૌની ઉપર માનવ, તેની ઉપર ન કોઈ." પોતે મનમાં ઉમેરતા કે, "ભગવાન પણ નહીં!" કેમકે અંદરખાનેથી એ પૂરા નાસ્તિક હતા અને લોકો આંદળા થઈને આજે આ અને કાલે બીજા તેવા ભગવાનો રચ્યો પૂજતાં હતાં તે જોઈ એક બાજુથી હસવું આવતું અને બીજી બાજુથી ખેદ થતો.

સેક્સવાલા શાસ્ત્રી

ગયા વર્ષ સરકારે સેક્સવાલાને રહિયો આપી દીધેલો. એક જ હાથની આંગળિયોથી, વેદાં વાપર્ય વગર જ ગણી શકાય તેટલી શારીરિક મતાથી થઈ થઈને કેટલુંક થઈ શકે? કંઈ ભવિષ્ય ન જોતાં તે વિભાગને બિન-ઉપયોગી દરાવવામાં આવેલો.

આ દેખાડે છે શ્રીદ્વા કદી ન છોડવી. આજે તો આખી કંચ્ચુટરની દુનિયા ૦ અને ૧ માંથી જ કેવી સર્જાઈ છે! અભ્યાસ અને વિચાર ચાલુ રાખ્યો હોત તો સેક્સમાંથી કંચ્ચુટરનો માર્ગ સીધો જ મળી આવત અને આપણા દેશને કંચ્ચુટર શોધવાનો જશ મળત. સદીઓ પછી ઈટરનેટ આવતાં સેક્સમાં રસ ફરી પ્રજાવલિત થયો. અમુક વિષયોને કૂલવા ફાલવા ટેક્નોલોજીની વાટ જોઈને બેઠા રહેવું પડે છે તેનો એક દાખલો નાડીવાલાનો જોયો અને બીજો આ.

મહાકવિ ગુંડરમ્ભ હરનિશ જાની

રવિવારની એક બપોરે એ મને મળવા આવ્યો. આખી જિંદગી ગુજરાતીના પ્રોફેસર તરીકે વીતાવ્યા પછી નિવૃત્ત થઈ હું ન્યૂ યૉર્કમાં મારા દીકરાને ત્યાં રહેવા આવ્યો હતો. હોર બેલ વાગ્યો. મારી સામે જાણે એક કાર્ટૂન ઊભું હતું. તેણે કાળું પાટલૂન ને ધોળી કફીની પહેલાં હતાં. માથા પરની ફેલ્ટ હેટમાં વળી મોરનું પીઠું ખોસેલું હતું.

બે હાથ જોડી તે બોલ્યો: "નમસ્તે, હું મહાકવિ ગુંડરમ્ભ"

મેં કહું : "હું ભગવતીપ્રસાદ દવે."

તેણે કહું : "આપે ઓળખાણ આપવાની જરૂર નથી. હું વર્ષોથી ન્યૂયૉર્કમાં રહું છું. પણ ગયે વરસે આપની ખખીપૂર્તિ ગુજરાતમાં ઉજવાઈ તેની મને ખબર છે. આપને બે લાખની થેલી અર્પણ થયેલી તેની પણ જાણ છે."

તેની ઉમર પાંત્રીસેક વર્ષની હશે. પહેલાં તેણે જયારે ફીન પર વાત કરી હતી ત્યારે 'મહાકવિ ગુંડરમ્ભ'ના નામે મારા મનમાં ઉત્સુકતા જગાડી હતી. હવે તેમાં આશ્રય પણ ભલ્યું. એ બોલ્યો : "આપનાં કાચ્યો ને નિબંધો તો અમે ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તકોમાં ભાગ્યા છીએ. આપ તો ગુજરાતના રલ છો. આપે ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે નહિ?" મેં ખૂબ જ નઅતાથી કહું : "હા, સાઠ સિટેર ખરાં." "આપ હવે અમેરિકામાં જ રહેવાના છો તેથી અમેરિકાના ગુજરાતીને આપનો લાભ મળશે."

મેં કહું : "આખી જિંદગી ગુજરાતમાં વીતી. એટલે એહીં રહેવાનું મન નથી થતું." તે બોલ્યો : "અરે! એ શું બોલ્યા? મન નથી થતું?" એક વાર તેલેર કમાતા વૈ જશો ત્યાં ભૂતકળ ભૂલી જશો. કોઈક દેશીના સ્ટોરમાં લાગ્યો જાવ. " મેં કહું : "મને નોકરીની ઈચ્છા નથી. અહિં રહીને ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરવાનો ઈરાદો છે." તેણે ઝટ દઈને કહું : "તો પછી જોડાઈ જાવ મારી સાથે. આપણું બનેનું ધ્યેય એક જ છે. હું પણ મા ગુજરીની સેવા કરું છું."

મેં પૂછ્યું : "તમે શું કરો છો?" એ કહે : "આમ તો આપણે ડાયંડમાં છીએ. પરંતુ ગજલો લખ્યું છું; કાચ્યો લખ્યું છું. ને જ્યારે લખવાનો કંટાળો આવે ત્યારે હાઈકુ લખી નાખ્યું છું." "તમને અમેરિકાના ગુજરાતીઓએ મહાકવિનો ખિતાબ આપ્યો છે?" મેં નઅતાથી પૂછ્યું.

"અરે મુરબ્બી, ! ખિતાબ તો અંગ્રેજો આપતા. એ જમાના ગયા. હવે તો ખિતાબ આપણી જાતે જ સરજવાના; પછી તે કોઈ પણ ક્ષેત્ર હોય. તમે એમ માનો છો કે રજનીશજીને બ્રહ્માએ 'ભગવાન' બનાવેલા? અરે! ગઈ કાલ સુધી સિનેમાનાં ગાયન ગાનારાં

કિશોર રાધન

આજે પંડિત થઈ ગયા છે. અને નૌશાદઅલીના ઓરકેસ્ટ્રામાં સારંગી વગાડનાર આજે ઉસ્તાદ થઈને બેઠા છે. ગુજરાત માટે કહેવાય છે કે હવે કોઈ મહાકવિ પેદા થવાનો નથી. તે મારાથી સહન ન થયું. આમ તો હું કવિતા લખ્યું છું એટલે કવિ તો ગણાઉ જ. પરંતુ તેથી વધુ તો હું અનુભવી છું. એટલે મારું નામ મૂકેશમાંથી મહાકવિ કરી નાયું."

મેં કહું : "એમ મહાકવિ ન થવાય." "કેમ ન થવાય? જો હું જ મારી જાતમાં ન માન્યું તો બીજાં કેવી રીતે માનશે? આઈ એમ ગોઈંગ ટુ સેલ માઈ આઈડીઆ ટુ ગુજરાતી પીપલ. હા, હવે મારા પછી ગુજરાતમાં કોઈ મહાકવિ નથી થવાનો એ વાત કબૂલ." પછી તેમની ફિલ્મની આગળ વધારી : "મુરબ્બી! આન નવો યુગ છે. એરોપ્લેનનો, ટી.વી.નો ને ફેફસ મશીનનો. તમે જ વિચારો, આ બધું નરસિહ મહેતાને મણ્યું હોત તો? મહેતાજ પોતાના ઘરમાં હરિજનોને બેસાડી ચાનો ઘૂંઠઠો ભરતાં ટી.વી. જોતાં હોત. ને બાઈ મીરાં કૃષ્ણને યાદ કરવાને બદલે ફીન પર કલાકો સુધી બહેનપણી જોડે વાત કરીને એર ઉત્તારવાના કીમિયા શોધતાં હોત!"

હું તો સ્તરથ થઈ ગયો. કંઈ કહેવા માટે મૂછ્ય વળો તે પહેલાં તેણે ઉમેર્યું : "મારા પ્રિય કવિ સુંદરમ્ભ. તેમને સન્માનવા મેં ગુંદરમ્ભ નામ પસંદ કર્યું છે. બાકી, આજકાલના કવિઓનાં ફૂતિની વાત તો બાજુ પર રાખો. એમનાં નામ જુઓ તો એ નામનાં પણ ઠેકાનાં નહિ."

વિષય બદલાવવા મેં પૂછ્યું : "તમે હજુ હેટ કેમ ઉતારી નથી?" "મહાશય, એમ પૂછો કે હેટ કેમ પહેરી છે! આ હેટ પણ મારા મહાકવિ થવાના આઈડિયામાં ઉપયોગી છે. આ જમાનો ડ્રેઝમાર્કનો છે. મેં બધા જ સાક્ષરોની તસ્લીરોનો અભ્યાસ કર્યો છે. સાહિત્યમાં નવાં ડગલાં ભરનારા કોઈને પણ કહો કે કવિ નર્મદના કાવ્યની બે લીટી બોલો તો તેને ફાંફાં પડી જશે. પણ તેમનો લંબગોળ પાંચથીવાળો ફોટો એ તરત જ ઓળખી કાઢશે..." અને તે મંદ મંદ હસવા લાગ્યો. જીણે સૂચવતો ન હોય કે હું તમારા કરતાં હોશિયાર છું.

હસવાની વાત તો બાજૂએ રહી, આ મૂરખ માણસ મને આંચકા ઉપર આંચકા આપે જતો હતો. હું કંઈ કહું તે પહેલાં જ એણે કહી નાયું : "મુરબ્બી! મૂળ વાત પર આચું, મારો ઈરાદો આપને મારી ગાજલો અને કાવ્યો વંચાવવાનો છે. હું મારી ફાઈલો લાગ્યો છું. આશરે ચારસો પાંચસો કૃતિઓ હશે." મેં કહું : "જુઓને તમારાં કાવ્યો સાંભળવાનું આપણે પછી રાખીએ તો કેવું? તમે આવતા રવિવારે આવો. મારો વિચાર છે કે જાગ્રાતા ગઝલકાર નરભેરામ જરીવાલા તથા ચંપાબહેન ચોરસિયાને પણ મળો. એ બાંને ન્યૂયોર્કમાં જ રહે છે. હું તે બેયને આમંત્રણ આપીશ. અનુકૂળ હશે તો તેઓ જરૂર આવશે."

તે કહે : "સારું ત્યારે, અત્યારે તમને જવા દઉં છું. પણ આવતા રવિવારે તો તમારે મારી ગઝલો સાંભળવી જ પડશે." આટલું કહી તે ઉદ્ઘાટો. જતાં જતાં વળી કહે કે : "એમ કરો... આ ફાઈલ અહીં મૂક્તો જાઉં છું." મેં કહું : "ના, હં. તમે જ અમને ગ્રણેને વાંચી સંભળાવજો ને."

ને રવિવારે અમે ન્રાણ બેઠાં જ હતાં; મજાની વાતો ચાલતી તી લ્યાં બેલ વાગ્યો. બારણું ખોલ્યું, સાંને મહાકવિ ઊભો હતો. મેં આવકાર આચ્યો "આવો, તમારી જ રાહ જોવાય છે." મેં જોયું તો ચંપાબેન હસવું ખાળી શકતાં નહોતાં. તે બોલ્યો, "મારી હેટ જોઈને હસો છો ને? જો એમ જ હોય તો મારો આઈડિયા કામ કરી ગયો. જુઓ તમારું ધ્યાન કેવું જેંચ્યું!"

મેં પૂછ્યું : "તમે ગઝલો લાવ્યા છોને?" તે બોલ્યો : "ગઝલો પણ અને કાવ્યો પણ. ઉપરાંત થોડાં હાઈકુ પણ. મહાકવિ બેઠો." પછી નરભેરામ તરફ જોઈને કહે : "ગુજરાત સરકારે તમારા કાવ્યસંગ્રહને ઇનામ તો આચ્યું પરંતુ તમારું લખાણ આપણને પસંદ નથી. મને લાગે છે કે આપણા દેશની પ્રશાસ્ત્રી મુજબ ઇનામ મેળવવામાં મિશ્રો એ મદદ કરી છે." નરભેરામ માટે આ વાત અસહ્ય હતી. તેઓ આગળ બોલે તે પહેલાં મહાકવિએ આગળ ચલાવ્યું. "બહેન, તમારાં કાવ્યો સરળ છે; સુંદર છે; પરંતુ જાડપાન, પાણી, પથ્થર, આત્મા પરમાત્મા સિવાય તમારે બીજું પણ કંઈક લખવું જોઈએ." અને પછી ધીરે રહીને ઉમેર્યું : "શરાબ પર લખો; શરાબ પર. પેલા અમિતાબ બચ્યનના પિતાએ વિના દારુ પીવે 'મધુશાલા' પર લાખ્યો રૂપિયા બનાવ્યા."

નરભેરામ કહે : "મહાશય, એ બધાંની વાત મેલો. તમે શાના પર લખો છો?" "મારે હાથ જે કંઈ ચઢે તેના પર લખિ નાખું." અમે ગ્રણે એકસાથે જ બોલ્યાં : "એટલે?" તે ડાવકાઈથી બોલ્યો "જુઓ, ગાલિબના જમાના પહેલાંથી ગઝલો લખાય છે. આજ સુધીમાં હજારો શેર શાયરી લખાયાં છે. તેની આપણા ગુજરાતીને તો કયાંથી ખબર હોય? તેનો પરિચય કરાવવા હું તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરું છું. મારું ભાષાંતર બહુ ઉત્તમ નથી થતું. પણ જો તેમાં મૂળ ફૂતિનો આણસાર પણ ન આવતો હોય

કિશોર રાધન

અને મૂળ કૃતિનો ભાવ પણ ન આવતો હોય તો તે મારી મૌલિક કૃતિ જ કહેવાય ને?" નરભેરામ કહે : "એને મૌલિક રચના નહિ. તફંડંચી કહેવાય." મહાકવિ ગુંદરૂ બોલ્યો, "મને કંઈ વાંચવા દેશો કે પછી તમારું જ હાંક્યે રાખશો?"

તેણે હાથમાં ફાઈલ લીધી ને કહ્યું : "જુઓ એક શેર પેશ કરું છું.

"નજર છે ક્યાં અને નિશાન છે ક્યાં
તમે તો ગજબની કરામત કરો છો?
વાતો વાતોમાં અમને ઘાયલ કરીને
તમે તો ગમતની ક્યામત કરો છો.
પસંદ છે અમને ઘાયલ થવાનું
નિશાન બનાવું અમને ગમે છે
ગણાવી મુશ્કેલીઓ મહોબ્બતના રાહની
તમે તો સફરની હોનારત કરો છો."

ત્યાં તો ચંપાબહેન કહે : "વાહ ભાઈ! વાહ.", મેં કહ્યું "સરસ." નરભેરામ તાકી રહ્યા. તે કંઈ જ ન બોલ્યા. ગુંદરમૂલ બોલ્યો : "આમાં તમને અનુવાદની ગંધ આવી? કહો જોઉ." પછી ઉમેર્યું : "આ તો ફિલમ સી.આઈ.ડીનું શમશાદ બેગમે ગાયેલું ગીત 'કહી પે નિગાહેં, કહી પે નિશાના.' પરથી રચ્યું છે.

નરભેરામ કહે : "આમ તો ગજલ લખાતી હશે? ગજલ લખવા દિલમાં દર્દ જોઈએ. ભગ્ન હદ્ય સાથે ગજલ લખો તો રંગ જામે." તે બોલ્યો : "મૂરખ હોય તે પ્રેમમાં નિષ્ફળ જાય. બંદા તો પાડોશીની છોકરી પર જ દોરી નાખતા; પરણ્યા પણ તેને જ. ને તે ય પરનાતના પડોશી." ચંપાબેન કહે "ચાલો, બીજી એકાદ કૃતિ વાંચો." મહાકવિએ ફાઈઅલનાં પાનાં ફેઅરવ્યાં ને કહે : "આનો પાચો સંસ્કૃતનો છે. સાંભળો....

"સ્મિતમય આ વદન પ્રકાશ પુંજ રેલાવો
શ્યામલતા તારા કેશની
હદ્યકુંજ સજાવે
સ્વાષિભ તારી કાયા ને છલકાતું ઘૈવન
પ્રિયે! ઓહ, પ્રિયે!
સર્વત્ર પ્રલયકુંજ ફેલાવે."

નરભેરામ કહે : "તમે ગ્રાસાનુગ્રાસ સારા ગોઠવ્યા છે; કલ્યના પણ સૂંદર છે. પરંતુ કૃતિ કંઈ સમજતી નથી." ત્યારે ચંપાબેન કહે : "આ પણ અનુવાદ જ હશે નહિ?"

"હાસ્તો..." તે બોલ્યો : "પારસમણિ ફિલમમાં હેલનનો ડાન્સ નહોતો?
હંસતા હુંઆ નૂરાની ચેદેરા;
કાલી ગુલ્ફે રંગ સુનહરા
તેરી જવાની તોબા તોબા
દિલરૂબા દિલરૂબા."

"તમને લોકોને એ બહુ નહિ સમજાય. હેલનના ભક્તોને કવિતાનું ભાન નહિ ને કવિતાના ભક્તોને હેલનમાં રસ નહિ એટલે વાત જ શી કરવી!"

મેં તેને પુછ્યું : "તમે માણસ તો સારા દેખાવ છો. પછી આવું શા સારું કરો છો?" તે બોલ્યો : "મુરબ્બી, જમાનો રિસાઈફિલાન્ગનો છે. જૂની વસ્તુ નવા રૂપે હાજર કરવાનો યુગ છે. જુઓને... ગજલો બધી આપણી નથી ને આપણી છે તે ગજલો નથી. ગજલો મૂળ તો ઉર્દૂની. બહુ બહુ તો પ્રભાતિયાં ને ભજનો; બાકી કાબ્યો ને ગરબા." નરભેરામ કહે : "હવે બંધ કરો તમારો બકવાસ. મને લાગે છે કે હવે આપણે છૂટા પડવું જોઈએ." જેવા નરભેરામ સોફા પરથી ઉદ્ધ્યા કે મહાકવિ બોલ્યા : "અરે! બેસો, બેસો, તમને જોઈએ મને એક હાઈકુ સુર્યુ."

સોફામાં બેઠા
મરણ પંજામાં
જવન ઢૂબે."

"તમે આને હાઈકુ કહો છો?" નરભેરામ બોલ્યા : "હાઈકુમાં તો પાંચ , સાત અને પાંચની શુંતિ સંખ્યા ત્રણ પંક્તિમાં હોય છે.
'મરણ પંજામાં' તો છ જ અક્ષર થયા." મહાકવિ કહે : "તમે કવિ છો છતાં તમારું ગણિત પાહું છે. બાકી આજકાલ કવિઓ
સમાસ અને છંદમાં લખવાને બદલે અપદાગદમાં લખે છે. સારું, તો 'મરણ પંજામાં' ને બદલે કરી નાખો 'મરણના
પંજામાં' થઈ ગયા કે નહિ સાત અક્ષર?"

મારાથી હવે ન રહેવાયું. મેં કહું : "હું તમને ફરીથી પૂછું છું કે આમ કરવાનો અર્થ શો છે?" તે કહે : "હું પણ એમ જ પૂછું છું.
મારી કૃતિ કોઈ છાપે નહિ ત્યાં સુધી એનો શો અર્થ છે? નાટક ભજવાય નહિ ને કાબ્ય છિપાય નહિ તો તે વાંચિયા કહેવાય.
આપણાને તમારો સપોર્ટ જોઈએ છે." હવે નરભેરામ ખરેખર બગ્દદ્યા : "ચાલતી પકડો. મોટા સપોર્ટ શોધવા નીકળ્યા છો તે."
મહાકવિ, નરભેરામ તરફ જોયા સ્કિવાય, મને કહે : "આવતા મહિને ન્યૂયૉર્કમાં કવિસંમેલનના પ્રમુખ આપ થવાના છો એવી
મને ખબર પડી છે. આપ તેમાં મને કાવ્યપઠન કરવાની તક આપો."

હું બોલ્યું તે પહેલાં નરભેરામ કહે, "એ સંમેલનમાં તો આખા યુ.એસ.એ.માંથી ખાસ આમંત્રિત કરેલા ખ્યાતનામ કવિઓ
આવશે. એમાં તમારું કામ નહિ." "કેમ મારું કામ નહિ?" એ બોલ્યો. "મારી બધી કૃતિઓ તો વાંચ્યો જુઓ." ચંપાબહેને સ્પષ્ટતા
કરી : "ભાઈ, એમાં કવિ-શાયરોને આમંત્રણ આપ્યાં છે કે જેમનાં નામ વાંચ્યો લોકો ટિકિટ ખરીદે." તે બોલ્યો : "તમે મહાકવિ
ગુન્દરમ્બ છિપાવશો તો લોકોને લાગશે કે આ તો સુન્દરમ્બ ની જગ્યાએ ગુન્દરમ્બ છાપાઈ ગયું છે. એટલે વધારે લોકો આવશે."

નરભેરામ કહે : "પણ તમને સાંભળશે કોણ?" મહાકવિ હવે ગરમ થયો અને બોલ્યો, "તમારા કરતાં મને વધુ સાંભળશે ને
પસંદ પણ કરશે." નરભેરામ પણ ગાંજયા જાય તેમ નહોતા. તે કહે : "તમે ખોટો ફાંકો ન રાખો." મહાકવિ હવે રંગમાં આવી
ગયો. કહે : "તમારી કવિતા કરતાં લોક મારી કવિતા વધારે પાસ કરશે; મારવી છે શરત?" નરભેરામ કહે : "શા માટે શરત
મારવા તૈયાર થાવ છે? નાક કપાઈ જશે." મહાકવિ કહે : "નાકની વાત જવા દો; ડોલરની વાત કરો, ડોલરની." અને પછી
શરત મૂકી : "જો લોકો મારી કૃતિ કરતાં તમારી કૃતિને વધુ પસંદ કરે તો મારે તમને પાંચસો ડોલર આપવા." ચંપાબહેન કહે :
"લો, મજાની વાત થઈ. રમત જામશે. નરભેરામ, મારો શરત! આપણે તમારી તરફ છીએ." નરભેરામ કહે : "તમારી કૃતિ
ખરેખર વખણાવવાની નથી; પણ મારી પાસે તમને આપવા માટે પાંચસો ડોલર નથી."

હવે મહાકવિ બોલ્યો : "જો લોકોને તમારી કૃતિ પસંદ પડે તો હું તમને પાંચસો ડોલર આપીશ. અને લોકોને મારી કૃતિ ગમે
તો તમારે ફૂફૂત સો રૂપિયા આપવા. છે શરત કબૂલ?" ચંપાબેન કહે : "નરભેરામ, હા પાછી દો. તમે ચોક્કસ જીતી જશો. પણ
હા, લોકોની પસંદગી કેવી રીતે નક્કી કરવાની?" મહાકવિ કહે : "સીધી વાત છે. આપણે બંને જણો આપણી કૃતિ સંમેલનમાં
વાંચવાની; જેની કૃતિઓને વધુ તાળીઓનું માન મળે તે વાંક્દિત જીતી." કોને વધારે તાળીઓનું માન મળ્યું છે તે ભગવતીપ્રસાદ
નક્કી કરે.

મેં કહું : "મહેરબાની કરીને મને આમાં ન સંડોવશો... અને તમારે એવી શરત શા માટે મારવી છે?" પણ બેમાંથી કોઈ માન્યું
નહિ. નરભેરામ કહે : "મારા સો ડોલર અને તમારા પાંચસોઈ ડોલરની શરત મંજૂર છે. અને ભગવતીભાઈ! તમે
નિષાયિક. તમે જે કહેશો તે મને માન્ય રહેશો." બધાં સહમત થયાં.

મહાકવિના ગયા પછી અને એકલાં પડ્યાં ત્યારે નરભેરામને મેં કહું : "તમારા જેવા ખ્યાતનામ કવિએ ચિંતા કરવાનું કર્દી ખાસ
કારણ નથી." ચંપાબેનને મજા આવી ગઈ. નરભેરામ ઉદ્ઘ્યા. તેમને જતાં જોઈ હું બારણું બંધ કરવા ઉદ્ઘ્યો. ત્યારે નરભેરામ
પાછા ફરી મને પૂછે : "હું ભગવતીપ્રસાદ! એ મારો બેટો જીતી તો નહિ જાય ને?"

કવિ સંમેલનનો દિવસ નજીક આવતો ગયો. નરભેરામે ત્રણ-ચારવાર પોતાની કૃતિઓન મને તથા ચંપાબહેનને સંભળાવી ને
કેટલીયે વાર પૂછ્યું : "શું લાગે છે? હું જીતીશ તો ખરોને?" મેં તેમને કહું : "પેલા મહાકવિ તો જોડકણાં કરે છે. અને કવિતા કે
ગજલ ન કહેવાય." મને લાગ્યું કે ગમે તે હોય પણ મહાકવિએ નરભેરામમાં ગભરાટ પેદા કરી દીધો છે.

કિશોર રાતન

ને આખરે એ કયામતનો દિવસ આવ્યો. કવિસંમેલનમાં મહાકવિ યુનિફોર્મ પહેલાને આવી ગયો હતો. કવિઓ, શાયરો સ્ટેજ પર બેઠા હતા. હું પ્રમુખ તરીકે સૌની વચ્ચેની બેઠકમાં હતો. મારી બાજુમાં ચંપાબેન. અને તેમની બાજુમાં નરભેરામ બેઠા હતા. સભામાં બસો ગ્રાસોનો શ્રોતાસમૂહ હતો. સૌના વારા આવતા ગયા. ચંપાબહેન બે કાચ્યો વાંચ્યાં. નરભેરામે એમની બે ગજલો વાંચ્યો. એમને ટીક ટીક આવકાર મળ્યો. નરભેરામ મને કહે : "કેટલા શ્રોતાઓએ તાળી પાડી તે તો બરોબર યાદ છે ને?" થોડા વખત પછી મહાકવિનો વારો આવ્યો. લોકોએ આ વિચિત્ર વ્યક્તિને જોતાં મજાકમાં તાળી પાડી. મહાકવિએ વળીને નરભેરામ તરફ જોયું. નરભેરામ મને કહે : "આ ન ગણાય હં, આ ન ગણાય." મેં આંગળી મોં પર મૂકી કહું : "ચૂપ રહો." મહાકવિને મોકળું મેદાન મળ્યું. તેણે માઈકમાં કહું : "આપણા મહાન કવિ સ્નેહરશિનાં થોઢાં હાઈકુ આપની સમક્ષ રજૂ કરું છું. એ મહાન આત્માને અંજલિ આપવા તેને આપ સૌ તાળીથી વધાવી લેશો."

એનું વાક્ય પૂરું થતાં પહેલાં જ નરભેરામ ચંપાબેનના ખોળામાં ઢળી, બે હાથે મારો ખલ્લો હચમચાવી બોલ્યા : "આ ન ગણાય. આ તાળીઓ ન ગણાય. એણે પોતાની રચના રજૂ કરવી પડે. શરત એની કૃતિઓની છે. સ્નેહરશિનાં કૃતિઓથી તો તાળી પડે જ ને!" મેં ફરીથી તેમને કહું : "શાંતિ રાખો.." ને મહાકવિએ ચાલુ કર્યું :

"સોફામાં બેઠા
મરાણના પંજામાં
જીવન ડૂબો."

અને તાળીઓનો ગડગડાટ ગુંજુ ઉદ્ઘ્યો!

મનુમાનીતી

Random Harvest James Hilton

વિશ્વયુદ્ધ વખતની આ પ્રેમ કહાણી છે-અને રહસ્યકથા પણ છે. રહસ્યકથા છે એટલે હું વધુ કહી દઉ તો તમે મને મારવા દીડશો.

ધાયલ થઈને પાછા આવેલા અને પોતે કોણ છે તે ભૂલી ગયેલા એક સૈનિકની વાત છે. એક અસાઈલમમાં તેના જેવા બીજાઓ સાથે, કુંઠલી જનોની ભાગ મળે તેની વાત જોતા એક માણસની વાત છે. બોખ પડતા અસાઈલમની દિવાલો તૂટી અને આ માણસને અકાસું લાગતું અસાઈલમ છોડવાની એક તક મળી આવી અને ત્યાંની પડદ પાછળ ઢંકાપેલી દુનિયામાંથી જીવની જાગતી સાચુકલી દુનિયામાં પ્રવેશ્યો. ત્યાં એક નાટક ચેટકમાં કામ કરતી ભલી છોકરી મળી ગઈ. છોકરીને ખ્યાલ આવ્યો કે આ માણસ ભયત્રસ્ત હતો. તેને પોતાની સાથે લઈ જઈ આશરો આપ્યો અને સમય જતાં તેના પ્રેમમાં પડી, પરણી અને એક બાળક પણ થઈ ગયું. વ્યવસાયમાં લખવાનું સૂઝ્યું અને પ્રકાશકે તેને લિવરપૂલ મળવા બોલાવ્યો. ત્યાં રસ્તા પર એક અક્સમાત્ર થતાં એની ખોવાયેલી યાદશક્તિ પાછી ફરી પણ અસાઈલમની દુનિયા અને ત્યાર પછીનું તેનું કુંઠલ જીવન તદ્દન ભૂલાઈ ગયું. પોતાના મૂળ કુંઠલ પાસે પહોંચી ગયો અને ત્યાં ધેંધાનું સુકાન સંભાળી લીધું. બસ હવે આગળ નહિ કહું.

આની ફિલમ પણ બની છે પણ તેને બાજુએ રાખી પહેલાં ચોપડી મેળવી વાંચવા ભાર દઈને ભલામણ કરું?

વાનગી

લીલાં ટમેટાં અને બટેટાનું શાક
કોકિલા રાવળ

સૌના બગીચામાં લીલાં ટમેટાં ઉભરાય ત્યારે આ પ્રયોગ કરવા જેવો છે. એ ટમેટાની સોડમ જ જૂદી હોય છે. ખટમધુરું ભાવતું હોય તેને આ ખૂબ જ સંયિકર થશે.

સામગ્રીઓ

કમ પ્રમાણ માપ સામગ્રી

- ૧ ૪ ચમચા તેલ
- ૨ ૧/૨ ચમચી રાઈ
- ૩ ૧/૮ ચમચી હિંગ
- ૪ ૧ સૂકું મરચું
- ૫ ૧/૨ ચમચી જીરું
- ૬ ૨ કપ બટેટા, મોટા ટુકડા
- ૭ ૧ કપ પાણી
- ૮ ૧/૪ ચમચી હળદર
- ૯ ૧/૨ ચમચી લાલ મરચું
- ૧૦ ૧ ચમચી ઘાણાજીરું
- ૧૧ ૧/૨ ચમચી મીહું
- ૧૨ ૨ કપ લીલાં ટમેટાં, મોટા ટુકડા
- ૧૩ ૨ ચમચી સાકર

રીત

૧ તેલ ગરમ થાય એટલે રાઈ, જીરું, સૂકું મરચું અને હિંગ નાખો. તડ તડ થાય એટલે બટેટા નાખો. બદું સરખું હલાવી અંદર એક મિનિટ પછી પાણી રેડી, મીહું, મરચું, હળદર અને ઘાણાજીરું નાખી તાપ ધીરો કરી, ઢાંકણું ઢાંકી ૧૦-૧૫ મિનિટ બટેટા ચડવા દો.

૨ ટમેટા નાખી બીજી ૧૦ મિનિટ ચડવા દો. છેલ્લે ખાંડ નાખી હલાવી નાખો.

ભજિયાં

ભજિયાં એટલે ભાંગયાનો ભેરુ, થાક્યાનો આઘાર. ગમે ત્યારે, હુંકી મુદ્દામાં તેયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કાંદા સૌને ફાલે, જીતુમાં કાચી કેરી વાપરો, અધકચરી કેરી વાપરો. ગળ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીણું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીરીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાબી કહે "નાખો અજુખો, તો થાય હજમો". આ ખારી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

અકળ તારી માયા!

નીચેના થોડા પ્રશ્નો પર વિચાર કરો તો ઈશ્વરની ગતિ કેવી ન્યારી છે અને તે તમે કેટલી સમજ શકો છો તેનું એક માપ આવી જશે.

૧. ઈંગેંડ અને ફાન્સ વચ્ચેની ૧૦૦-વરસની લડાઈ કેટલા વર્ષ ચાલી?
૨. ક્યો દેશ પનામા હેટ બનાવે છે?
૩. ટેનિસના રેકેટેમાટે વપરાતી કેટગાટ ક્યા જાનવરમાંથી બનાવવામાં આવી છે?
૪. ક્યા મહિનામાં રશિયનો ઓક્ટોબરના બળવાની ઉજવણી કરે છે?
૫. કેમલ્સ હેર બ્રશ માટે ક્યા જાનવરના વાળ વપરાય છે?
૬. ઈંગેંડના ડિંગ જ્યોર્જ-ફનું પોતાનું નામ શું હતું?
૭. પર્ફલ ફિંચ પક્ષીનો રંગ કેવો છે?
૮. ચિનાઈ શિંગ કંયાં શોઘાણી?
૯. ઈજરાઈલ અને ઈજિઝ વચ્ચેની ૩૦-વર્ષની લડાઈ કેટલા વર્ષ ચાલી?
૧૦. હાઇકાર થઈ જાય તેવો અફાર જ દિવસનો ક્યો જંગ જગમશાહૂર થઈ ગયો?

સપનાંઓ અને સ્વમૃત્દૃષ્ટાઓ

સંપાદન: મહેન્દ્ર મેઘાણી

(સપનાં સર્જનનું પહેલું પગથિયું છે. માનવી આજ કરતાં જૂદી, વધુ સારી, સૂછિની કલ્યના ન કરી શક્યો હોત તો કંઈ કોઈ પ્રગતિ થઈ જ ન હોત. ધાંચીના બળદની જેમ એક ઘરેઝેમાં ચાલવાથી, ઘરેડ ઊરી ને ઊરી જ થતી જાત પણ બીજું કશું ન થાય. સપનાં એટલે કોઈ બંધન વગરની કલ્યનાઓ....મહેન્દ્ર મેઘાણીએ તેમનું સપનું 'લોકમિલાપ'ના રૂપમાં મૂર્તિમંત કરી, જિંદગીભર સૌને એક સાત્ત્વિક સૂછિમાં સહેલ કરાવી છે.)

પ્રાસ્તાવિક: આજે, ૨૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૧ને દિવસે, લોકમિલાપની એકાવનભી સાલગિરાહ છે અને ભારતની પણ. મારું મન દૂરનાં, નજીકનાં સ્વજનોથી ભરાઈ આવ્યું છે જેમની સાથે અનેક સપનાંઓની આપલે કરી છે અને જેમના પ્રેમશી આપણે સૌ ભાઈ ભાઈ છીએ એ ભાવના વધુ ને વધુ ઊરી કંડારાઈ છે.

નીચેના અવતરણો શોઘતો, ટપકાવતો, ઉતારતો અર્ધે રસ્તે પહોંચ્યો હતો અને છેલ્ખા મહિનાઓમાં નહિ અનુભવેલો તેવો અનુ-ભવ થયો: ધરતી કંપી ઊરી. ઉનાળાની લુંની જેમ, રેડિઓ, ટીવી દ્વારા કુદરતે સર્જેલી આ હીનારતના સમાચારા વાવા લાગ્યા અને લીધેલું કામ અહીં જ વિરામવું પડ્યું.

મહેન્દ્ર મેધાવી

ચીનુ ભોઈ સપનાં ઉઘાડી આંખના જોયાં હતાં, મોક્ષાં હતાં	જોસેફ કોનરેડ જેવી રીતે સપનાં જોઈએ છીએ, તેવી રીતે જ જિંદગી જીવીએ છીએ-એકલાં જ!
જો ડારિયન શક્ય ન હોય તે સપના સેવવાં ન પહોંચાય તેવા તારલે જતું	આર્થર ઓશોનેસી અમે તો સૂર વગડનારાં, અને સપનાંચાં મહાલવાવાળાં. કાંઈ અફણાતા દરિયાના મોજાંમાં અટવાતાં, કે એકાંત જરણા પાસે બેસનારાં, અમે દુનિયા ખોઈ બેઠેલા, દુનિયાને તરછોડી આવેલાંઓ, આલે જરતી ચાંદનીમાં નહાનારાંઓ- અને છતાં- અને છતાં લાગે છે કે અમેજ હમેશાં રહેવાનાં દુનિયાને હલબલાવી, કાયાકલ્ય કરાવવાવાળાં.
કાર્લ સેંડબર્ગ સપનાં સેવ્યા સિવાય કશું સર્જાતું નથી.	સ્ટેફાન ફોસ્ટર હે સ્વમુદ્રાય, આવરી લે મારા અંતરને નીતરતી ચાંદની અને ઝાકળાંદુંઓ વાટ જ જૂએ છે.
અન્સેટ ડોસન ધૂંઘળા સ્વમોમાંથી આપણા માર્ગો પ્રગટે છે થોડા દિવસ માટે અને ફરી પાછા સ્વમામાં ગૂમ થઈ જાય છે	જ્યોર્જ કુપર દિવસો આવે અને દિવસો જાય અને છતાં સ્મૃતિ એની નાજુક અંગુલીઓથી વિસરાતી જતી સૂદિના તાણાં વાણાં ગૂંથતી જ જાય છે.
વિદ્યયમ વડ્ઝર્વર્થ એક સમય હતો જ્યારે લીલાંછમ ઘાસ, કોતરો અને જરણાં ધરતી અને હર સવારે ઊગતો નવો દિવસ મને એક સપનાની જેમ જાજલ્ય અને તાજગીમાં, કોઈ અનેરા દૈવી પ્રકાશમાં તરબોળ થતાં દીસતાં હતાં. ક્યાં ગયું એ ઝબકતું શમણું? ક્યા સૂક્ષ્માણાં એ સપનાં અને યશ ગાન?	વિદ્યયમ શેફ્સપિઅર મરતું, નીદરે ટળતું: કદાચ નવાં સપનાં નિહાળવા માટે જ?
મકરંદ દવે જેણે સપનાં વાયાં, અને તો ભઈ, આ દુનિયાએ ખરાખરી તાવ્યા!	વોલ્ટ ડિઝની જેના તમે સપનાં જોઈ શકો છો તેને તમે સાકાર કરી શકો છો.

	હરપંચનું મૃત્યુ કિશોર દોશી
--	---

મારા કાકા રવિભાઈ રાવળ ૧૯૭૫-૭૬માં જાપાનની કલાયાત્રાએ ગયા હતા. ત્યાંના કલાકારો વિષે અને ત્યાંની જૂદી જ રીતે કરાતી કલાસાધના વિષે ખૂબ જ સાંભળ્યું હતું, વાંચ્યું હતું. કલા પ્રેમ સૌ જાપાનીને ગળથૂથીમાં હોય છે એટલે એ જાણવાનો, સમજવાનો થનગનાટ ઘણ્ણો હતો.

પણ ભાષાના લોચા. રવિભાઈને જાપાનીજમાં કદાચ 'આરિગોટો ગોજાઈમાસ' કે 'સાયોનારા' પણ નહીં આવડતા હોય તેમ માનું છું. પણ સંગીતકારો બેણાં થાય તો ગાઈ વગાડીને એકબીજાને પ્રસન્ન કરી શકે તેમ ચિત્રકારોને પણ કાગળ, પેન્સિલ આપો એટલે બીજ કોઈ પરવા નહિ. જાપાનમાં રહેતા, ત્યાંની ભાષાથી પરિચિત ગુજરાતીઓ મુલાકાતો ગોઈવી આપે અને રવિભાઈને ત્યાં પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરે એટલે બેડો પાર. રવિભાઈ પૂરા શાકાહારી અને જાપાનમાં કોઈ નહિ એટલે ચા પીવા સિવાય બીજું આધું રાખી ધરમ સાચવતા.

હાથવગા કાગળ, કિતાબ કે પેન્સિલ લઈને એકબીજાને રેખાંકનો કરી પોતાની દુનિયા વિષે સમજાવે, જાપાનીજ કલાકારો તેમની કૃતિઓ દેખાડે અને રવિભાઈ પોતાનો પોર્ટરીલીઓ ખોલી તેમની સિદ્ધિઓથી વાકેફ કરે.

એક વખત એક કલાકારને ત્યાં ગયા હતા અને રેખાલાપ કરતા બેઠા હતા, ત્યાં પેલા જાપાનીજ કલાકારની પેન્સિલના બે ફાડિયા થઈ ગયા અને લખી શકય તેવું ન રહ્યું. તેની પાસે બીજ કોઈ પેન્સિલ હાથવગા નહોતી. રવિભાઈને પોતાની પેન્સિલ પેલાને આપી. પેન્સિલ હાથમાં લઈ, નિરખી. બત્તીસે દાંતનું દર્શન થાય તેવું હસી, નમતાથી પેન્સિલ પાછી આપી, પોતાના દીકરાને બોલાવી કરી સૂચના આપી એટલે પેલો દોડતો ધર બહાર ગયો અને થોડી વારે બજારમાંથી જાપાનીજ પેન્સિલ લઈને પાછો આવ્યો ત્યારે તેને અણી કાઢી જાપાનીજ કલાકારે પોતાનું સ્કેચિંગ આગળ ચલાવ્યું.

	હસતાં રહે કિશોર રાવળ
--	---------------------------------------

હવાઈ મુસાફરીમાં મળેલી રમુજ વાતો નીચે આપી છે એ પરથી નથી લાગતું કે ધારો તો જિંદગી એક ખુશનુમા હાસ્ય બની શકે?

૧. ઉક્યન શરૂ થતાં પહેલાં: "તમારા પ્રેમીને છોડી જવાના ૫૦ માર્ગો છે, પણ આ એરોપ્લેનને છોડવાના ખાલી ચાર જ છે."

૨. ઉક્યન શરૂ થતાં પહેલાં: "ચાલો અમારી સાથે. સીટ પરનો પડો બાંધવા ધાતુનું પતાકું તેના બકલમાં નાખો. અહીંની સીટના પક્કાઓ અન્ય પક્કાઓ જેવા જ છે અને તમને તેનો અનુભવ ન હોય તો તમારે અનુભવી વ્યક્તિની દેખરેખ વગર મુસાફરી કરવી ન જોઈએ. જો ચાલુ લેઈનથ૾ં હવાનું દબાણ વધી જાય તો ઉપરથી ઓડિસાજનની બુકાની આપોઆપ ઉત્તરશે. તે વખતે રાડારાડી પાડવાનું બંધ કરી એને મો પર પહેરી લેવી. તમારી સાથે કોઈ બાળક હોય તો પહેલાં તમે બુકાની પહેરી લો અને પછી જ બાળકને પહેરાવો. સાથે બે બાળક હોય, તો બેમાંથી કંયું વધું વહાલું છે તે નક્કી કરી એને બુકાની પહેરાવો."

૩. ઉક્યન શરૂ થતાં પહેલાં: "આપણે ઉત્તરવાનું છે તે જગાએ ઉષ્ણતામાન ૫૦ ડિગ્રી ફેન્ફનાઈટ (૧૦ ડિગ્રી સેન્ટિગ્રેડ) છે અને આકાશ વાદળાંઓથી ધેરાયેલું છે પણ એ બધું પાટે ચડાવી દેવાની મુરાદ છે. આભાર સાથે એક યાદ કરાવીએ? બીજ કોઈ પણ એરલાઈન કરતાં અમે તમને કે તમારા પૈસાને વધુ ચાહીએ છીએ."

૪. ઉક્યન શરૂ થતાં પહેલાં: "તમારી સીટની ગાઢી તરવા માટે મદદ રૂપ થઈ શકે તેવી છે. તરવા માટે એનો ઉપયોગ કરવો પડે તો અમારી હાઈક શુભેચ્છા સાથે તમે ધરે લઈ જઈ શકો છો."

૫. ઉક્યન પૂરું થતાં પહેલાં: "ખેઈન છોડતાં પહેલાં બરોબર ચકાસીને જોઈ લેશો કે તમારું કશું પાછળ નથી રહી જતું. પાછળ રહી ગયેલું બધું અમારા કર્મચારીઓ સંપથી સરબેભાગે વહેંચી લે છે માટે મહેરબાની કરીને બાળકો અને તમારાં લગ્નસાથીઓને પાછળ રાખીને ન જતાં! કેમકે એમાં હમેશા કર્મચારીઓ વચ્ચે જગડા થાય છે."

૬. ઉક્યન વખતે પેટમાં ડ્ર્યૂરો વળે તે વખતે: "સૌથી ચુંંદા કર્મચારીઓ અમારી એરલાઇનમાં કામ કરેછે. કમનસીબે એમાંના કોઈ આજે આ ખેઈન પર હાજર રહી શક્યા નથી તેની નોંધ લેશો."

૭. ઠેણાં અને અડબડિયા ખાતાં ખાતાં નીચે ઊતર્યા પછીની જાહેરાત: "જરા સીટ પર જ થોડી વાર બેઠા રહેજો. કમાન કંગારુ તમને હવે ટર્મિનલ સુધી ડેકડા મારતાં પહોંચાડી દેશો."

૮. પૈડાં જમીનને અટકે એટલે યાનીઓને મના કરી હોય છતાં બધાં સીટનો પડો છોડી, જવાના બારણાં તરફ ધસારો કરે ત્યારે એક પરિચારિકાનો અવાજ સ્પીકર પર સંભળાયો, "મહેરબાની કરી થંબી જાઓ. હું કપડાં બદલું છું અને અત્યારે મારું અંગ તદ્દન ખુલ્ખું જ છે. જરા ખમી જાઓ." કેટલાં યાનીઓ ઉપર આ આદેશની અસર થઈ હશે?

૯. એક ખુશનુમા મુસાફરીને અંતે અને આંગઝો પારેવું ચણવા આવે એવી રીતે ખેઈન લેન્ડ થતું હતું. સૌ શાંતિ થી બેઠા હતા અને સ્પીકર પર અવાજ આવ્યો, "ધીરે, ધીરે બાપુડિયા, ધીરે! થામ જરા - પો, પો."

૧૦. ગાંડા પંતં જેવાં ઉક્યનને અંતે, ચોમાસાના મુંબઈના રસ્તાની પર ચાલતી મોટરની જેમ ખડબડિયા ખાતાં ખેઈન લેન્ડ થાય ત્યારે જૂદા જૂદા અનુભવો જાણવા મળ્યા. એવી એક ફ્લાઇટ વખતે સ્પીકરમાંથી અવાજ આવ્યો, "આમાં ખેઈનનો વાંક નથી, પાઈલોટનો નથી કે નથી ફ્લાઇટ એટેન્ટનો એટલે હું દૂઢ રીતે માનું છું કે ઈશ્વરનો જ કોઈ સંકેત હશે. થોડી પ્રાર્થના કરી એક પણ ફરિયાદ કર્યા વગર શાંતિથી સૌએ પોતપોતાને માર્ગો ઉપડી જતું." એક બીજા ખેઈનમાં ઉત્તરતા મુસાફરોને ઉમળકાથી વિદાય આપવા જતું મોહું ન હોતું તે છતાં પરાણે હસ્તનું ખો રાખી ઊભેલા કર્મચારીને બીક હતી કે કોઈ મુસાફર કડવાં વેણ સંભળાવશે. પણ બધાં જ મુંગા મોએ ઊતરી ગયા. રહ્યા એક માજી. એમણે જરા રોકાઈને પૂછ્યું, "ભઈલા, એક વાત પૂર્ણ?" પેલાએ નાભાવે માથું હલાવી હા પાડી. "લાયા, આપણે લેન્દિંગ કર્યું કે પાકિસ્તાને શૂટ કરી બોલણાં કર્યા?" વળી નીજ એવી ફ્લાઇટના અંતે કમાને સ્પીકર પર કહ્યું, "સજ્જનો અને સત્તારીઓ, તમે થોડી વધુ મિનિટો સીટનો પડો પહેરી રાખશો તો બાકી વધેલું અર્ધું પર્દું ખેઈન હું હળવે હળવે દરવાજા સુધી પહોંચાડી શકીશ...."

નાગલા ઓછા પડ્યા

શબ્દો રમેશ પારેખ
અવાજ અમર ભંડ

ગોરમાને પાંચે આંગળિયે પૂજયાં
ને નાગલા ઓછા પડ્યા રે લોલ
કર્મખે દીથો ભરીને કાઈ ટાંક્યા
ને આબલાં ઓછાં પડ્યાં રે લોલ

માંડવે મેક મેક જૂઈની રેલ
કે જૂઈના રેલા દરે રે લોલ
સૈ મારે, નેવાનું હારબંધ ટોળું
સામદું મોલે ચરે રે લોલ

સૈ, મારે ઉબરાની મરજાદ
કે ઓરડા ઠેસે ચડ્યા રે લોલ

	<p>આડોશ પાડોશ ઘઘકે વેલ્યું ને લાપસી ચૂલે ચડી રે લોલ</p> <p>ગાજવે તરફેલા મોરની ભેળી હું છાનકી વાત્યું કરું રે લોલ કે સૈ મારે, તો મોભારે કાગડો બોલે ને અમથી લાજ મરું રે લોલ</p>
--	---

	<p>જરમારિયા મેધ</p> <p>અવાજ જસવંત ભાવસાર</p> <p>શબ્દો સુંદરજ બેટાઈ</p> <p>જરમારિયા જરમારિયા જરમારિયા મેધ મીઠાં જરમારિયા મેધ ભીજે શ્રાવણ ધીરા જરમારિયા મેધ</p> <p>ધરણીનું ડેયું લહેસે હરિયાણી કુજ પે કૂલડા ધરતીની ગુંજ સૌરભથી મહાલશે</p> <p>આવે રમતા લહેર વાયુ તણી માણશે મલકે મીઠ શ્રાવણ મીઠાં જરમારિયા મેધ</p> <p>હૈયે મારે અનંત જરમર તું એકદા મીઠી સુગંધને પુરાવવું અનેકદા કૂલડાને વાવે તેને દેને તું મહેકવા</p> <p>કૂલડાંના ભાવે નાથ, દેને કંઈ મહેકવા તારી કૃપાની લહેર દેને કંઈ ટેકવા દે સૌને એક દાદ ચરણે તુજ લેટવા ભીજે શ્રાવણ ધીરા જરમારિયા મેધ</p> <p>જરમારિયા મેધ મીઠાં જરમારિયા મેધ</p>
--	---

<p>ચાલો રમીએ</p>	<p>૧૨ થોડું લિમારિક લિમારિક</p>
-------------------------	--

આજે થયું કે આપણે ફારસીમાંથી કાફિયા લીધા, અંગ્રેજમાંથી સોનેટો તફડાવ્યાં, જાપાનમાંથી હાયકુ અપનાવ્યાં તો લિમારિકને સાહિત્યના કેત્રમાં કેમ ન ઉમેરાય! આજે તેના પર હક્કો ઉપાડીએ તો કેમ?

લિમારિક આયરલેન્ડના લિમારિક ગામમાં ઉદ્ભવ્યું. ત્યાંના એડવર્ક લીઅરે ૧૮૪૮માં પહેલી ચોપડી 'બુક ઓવ નોન્સેન્સ' છાપી લિમારિકને બહુ જ પ્રસ્તિક્રિયા આપી અને લોકીને ગાંડાતૂર કરી મૂક્યા અને અનેક માણસોને લિમારિકના રવાડે ચડાવી દીધાં. એ

કિશોર રાધન

પોતે લિમારિક લખવાવાળાઓના ફાટી નીકળેલા રાફડાથી બચવા પહેલી મળી તે સ્તીમર પકડી દેશ છોડી ભાગી નીકળ્યો.
સ્તીમરના કંપને તેને ઓળખી પાડતા, દોડીને પોતાની કેબિનમાંથી પોતાના લિમારિક લઈ વિવેચન માટે ધર્યા... .

લિમારિક એટલે પાંચ લીટીની કાય રચના રચના જેમાં એક, બે અને પાંચ નંબરની લીટીઓ લાંબી હોય અને એક સરખો ગ્રાસ હોય. વચ્ચેની ગ્રાસ અને ચાર નંબરની લીટીઓ ટૂંકી અને તેનો ગ્રાસ અલગ હોય. શબ્દો ઉપર રમત, વિનોદનું એમાં ગ્રાઘાન્ય હોય અને મોટા ભાગ છેલ્લી લીટીમાં એક અનેરો ઝાટકો હોય. મોટા ભાગના લિમારિક નોંન-વેજ હોય છે, પણ ખુશનુમા અને સુરચિવાળા લિમારિકે પણ લખાય છે.

લિમારિકની એક અનન્ય ખૂબી છે. ગ્રાસ મેળવવા માટે શબ્દોની જોગણી કે અક્ષરો પણ જરા ફેરવવાં પડે તો આસાનીથી બેઘડક ફેરવી શકો છો, વાચકોને અર્થ સ્પષ્ટ જ રહેતો હોય તો. દાખલા તરીકે 'ટીચર' સાથે ગ્રાસ મેળવવા 'કીચર'નો 'કીચર' કરવો શાસ્ત્રોકૃત છે. નીચે એક અંગ્રેજીમાં ખૂબ જ પ્રાપ્યાત લિમારિક આપ્યું છે.

**A wonderful bird is the pelican
His mouth can hold more than his belican
He can take in his beak
Enough food for a week
I'm darned if I know how the helican.**

થોડાં સ્વરચિત નમૂનાઓ નીચે પ્રસ્તુત કર્યા છું.

૧ એક હતા ભાવનગરના કિશોરબાબુ
નહાતી વખતે ડિલે લગાડે બહુ સાખુ
સાખુ નીચે સટક્યો
જમજો ટાંગો બટક્યો
સ્વજનોએ સાંબળી સ્વસ્તિ બેકાબુ!

૨ એક હતાં ભાવનગરના ભગુ ભાલુ
તેનું હરવિષયમાં ભાષણ હોય લાંબુ
લોકો ખૂબ ગાસે
સ્ફૂર્ણે મોટે બગાસે
પીઠ પાછળ ફેંકે પોચાં, ભૂરાં જાંબુ.

૩ જોયાં છે તમે પેલાં કાળા મોના બંદર?
તેનાં ડાચિયાં દેખી ભાગે લોકો અંદર
જોઈ તળાવે તરતો ચંદ્રો
તેમજો કર્યો એક ફંદો
કર્યું પૂછડીઓ પકડી એક મોહું લંગર.

૪ અમારો નરબદાશંકર હતો એક ટીચર
નિશાળને રસ્તે ચોમાસે હોય બહુ કીચર
એક વસાબ્યો ધોડો

તો યે રોજ પડે મોડો
ખબર ત્યારે પડી ઘોડો હતો ખચર

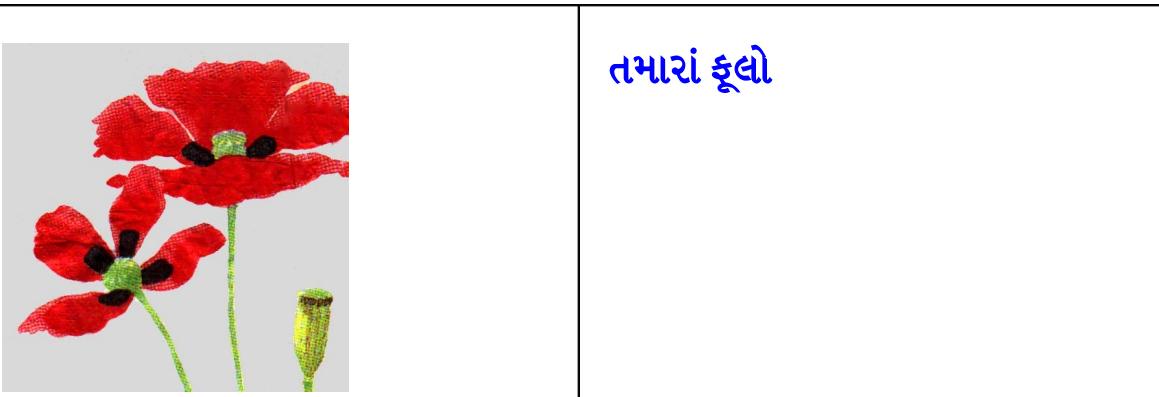
- ૫ અમદાવાદના અમારા આદિલ મનસૂરી
શહેર છોડતાં ચરી ભગજમાં એક ધૂરી
સરસ એક કવિતા વણી,
રેતમાં રમતા નગર તણી,
સારી જહાનમાં પાખ્યા ખૂબ મશહૂરી.
- ૬ આનંદી જીવડો પેલો હસતો હરનિશ જાની
લોકોને ખૂબ હસાવે વાપરી ટીખળી બાની
બહુ સમજાવ્યો કે બધું ભાઈ,
કાગળે ઉતાર લે કલમ અને શાહી
પણ એણો મારી વાત ન માની તે ન માની
- ૭ ઓજબ બિશ્ભોય એઈ ગ્રીતિ શેનગુમા
બોર્ઝો લોખી પ્રવાશકોથા હર હમા
ભોમિયા બિન ઓભોષા કીધું
ઔશ્ખોલિત કોભિતા શોર્જોન કીધું
બંગાળણા, ગુજરાતણા બને રીતે ખમા
- ૮ બોસ્ટન બ્રાબણ, નર્ભદભક્ત એવો ચંદુ શાહ,
નાટકના ક્ષેત્રમાં તેની બહુ જ વાહ વાહ
ભજયું કુલમણિ નાટકને તખે
હુબારા હુબારા થયું હર વખે
તેનાં ગીતો સૌ લલકારે બની તદ્દન લાપરવાહ
- ૯ સાચો સોરડિયો પેલો વાલીડો જતુ ઠાકર
ગુરુ તેના બાપુ, શામુ અને નરસી નાગર
કરે એક બાટલી ખાલી
યાદ કરતાં મિરજા ગાલિ
ગાયે ગળાલો ને હુઠા, જાણે દૂધમાં રૂહોળી સાકર.
- ૧૦ આજ મહારાજ, તખત પર ઊદ્ય જોઈને મહુસૂદનનો
સાંભળો સ્વર તમે કાંતની યાદના એક રૂદનનો
કાપડિયાએ ભારે કરી
ભાષા તણી બેલી ભરી
અનેરો અદ્ભુત આનંદ મને તેનાં સુનનનો
- ૧૧ વિરાફ કાપડિયાનું સાંભવિયું ટમે બાવા!
પારસી ઠઈને ગુજુ-કવિના ટોલાંમાં ટે આવા
ભારી એ ટો ભગટ કૃઝનનો
મલશે જવાબ એક પૂખનો?
જોડનીમાં એકું ભૂલ કેમ ડેટો નહિ થાવા?
- ૧૨ આર પી શાહ આમતો હાડકાના ડાકટર
પણ નાટકેના વાચક, લેખક અને આફ્ટર

જૂની પ્રણાલિકા દીઠી
તરત ઠેકડી કીધી
લોકો નવાજે વાપરી કયારેક સીટી કે લાફ્ટર

૧૩ મધુરાયે લોકોના દિલ ખૂબ હર્યા
જ્યારે પેલા હિણિન્સને હિમાદ્રિ કર્યા
રચી રંગીલી સંતુ
છંછેદ્યા દલના તંતુ
પઢી નાટક મૂકી ને વાતર્માં સર્યા

૧૪ સ્થિતપ્રશ્ન શા નિહાળે સૌને કાંતિભાઈ મેપાણી
સૌના મનના બેદ ભીતરના તુરેત લે પિછાણી
'સમર્પણ' માં આપે જગવીતી
શલ્દો સાથે અવિક પ્રીતિ
સાથે કદી એ લેવાના નહિ ખાણી, છાંટોપાણી

એક ગુજરાતી	<p>ફરી એક વાર ઘણા રસથી કેસૂડાંનો નવો ફાલ માણ્યો. હતી એ બધી રચનાઓ વાંચી ગયો અને હવે પાછો ઠેર નો ઠેર-બીજા અંકની રાહ જોતો... પરંતુ લાગે છે કે આટલી બધી અધીરાઈ પણ સારી નહીં....</p> <p>તમારા વિષયોમાં નવીનતા હોય છે. દરેક કૃતિ સાથેનાં ચિત્રાંકનો પણ ઘણાં સુંદર હોય છે. કવિતાઓ માં શ્રી કિશોર મોહી ની રચના "હું શા માટે જન્મ્યો" માંની વાડી અને તમારી "દ્વિધા" રચના નો વાસ્તવિક કટાક્ષ સ્પર્શી ગયા.</p> <p>ખાસ બીજું તો શું કહું બસ એ જ કે કેસૂડાં નો સુંદર ફાલ ઉત્તરી રહ્યો છે...</p>
Lax Keniya	<p>Glad to read July issue. It reflects one more feather on your cap. Very good graphics on Title page. I enjoyed all pictures. Good selection. The songs in Gunjan were good. I liked the song "Piyariye gamtu Nathi".</p>
Himanshu Bhatt	<p>I visited your site today. Very nice site. Especially liked the visuals.</p> <p>I have a site that lists some of my creations (poems and essays)</p>

	<p>and I plan on adding other poems soon. Visit http://www.geocities.com/hvbjhatt .</p> <p>Perhaps we can set up links to each others sites. There are very few Gujarati literature related sites on the net. Links should help our readers and us too in establishing a virtual community.</p>
Varsh Dani	I did enjoy your story titled 'Ghar Shala' (July 2001). It is very funny and presents an authentic small town environment. Also I like story based on Raksha-Bandhan. Every issue of Kesuda brings unique thoughts about human beings, touching various phases of life and age.
નંદિતા ઠાકોર	કેસૂડાં સરસ છે. ગુજરાતી સાહિત્ય ભારતમાંથી જ અમેરિકા પહોંચે એવું નથી એ તમે સાબીત કર્યું! ખૂબ ખૂબ અલિન્ડન અને શુભેચ્છાઓ. આ સાથે મારા માટે લખેલાં અને બીજાંઓ માટે છપાવેલાં ગીતો અને ગઝલોનું પુસ્તક 'ક્ષણોની સફર' મોકલું છું. કેસૂડાં માટે વાપરશો!
જાતુ નાગર	<p>કોઈ ભિત્રે કેસૂડાં બતાવ્યું.</p> <p>કામકાજ કરતાં ખૂબ જટકા પડે એટલે કંચ્ચુટર લઈ ઈટરનેટને અજમાવ્યું. ગમ્યું. કેસૂડાં ગમ્યું. હવે બસ, રખડી ખાવાનો જ ઈચ્છા છે. નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે 'કેસૂડાં'એ કંઈક લખવા પ્રેર્યો. તમને મોકલીશ. જોઈએ આગળ શું થાય છે.</p> <p>કેસૂડાં માટે એક ફરિયાદ: એક વખત લોગ કર્યા પછી ચોટી રહેવાય છે.</p> <p>એક મારં પૂછ્યા વગરનું ડપું મૂકું? ... કેસૂડાના અંકો છપાવી શકાય?</p> <p>તમારાં લખાણો હળવાશથી અંતરને ટપારે છે.</p> <p>સર્જકોની ઓળખાણ આપો છો તે ઘણું જ પ્રેરણાદાયક છે. એકલ દોકલ ગુજરાતીમાં સૂતેલા સાહિત્યસર્જકને અડયલું કરી શકે તેમ છે. પછી ભલેને એ સર્જક ઉઠે કે ના ઉઠે!</p> <p>જૂઓને મને જ 'કુછ કુછ હોતા હૈ' - ને મારાથી ઘડાઘડ કશુંક લખાઈ ગયું!</p> <p>દરેક પેઈજની રંગીનતા અવનવી હોય છે. ચિન્હોની નાનકરી મજાની ગેલેરી બને છે. સંયોજન રવિશંકર રાવળના કુમારની અસર બતાવે છે.</p>
પંકજ જોખી	હું એક યુકે નિવાસી ગુજરાતી છું. તમારી કેસૂડાં વેબસાઈટ પર બે વરસ બાદ ફરી લટાર મારી તો ફોન્ટ ઉતાર્યા વગર જ વાંચી શકાય એવો મહત્વનો સુધારો આપે કરેલ જોયો. તે કારણસર થોડા અંકોમાંની વિગત વાંચી શકાણી છે. મને એ વાતની ખુશી ઉપજી કે ઘણા પ્રદાન કરનારાઓનાં નામ લંડનથી પ્રસિદ્ધ થતા વિચારપત્ર ઓપિનિયન તથ ઓસ્ટ્રેલીઓના માતૃભાષા સામયિકી દ્વારા પરિચિત જ નીકળ્યા. તમે આવું પ્રત્યામન ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી શક્ય બનાવ્યું છે એ બદલ ઘન્યવાદ અથવા તો મારી કર્ભલુભિની સ્થાનિક વેલ્શ ભાષાના શબ્દોમાં કહું તો 'ખોન ગવર્બિંઘ યાડાય'!
RP Shah	<p>Now I read both (May & July) issues of Kesuda. I needed 'bulk' time slot.I got it today.I am happy.</p> <p>'Vidushi'- was so so, too cheesey ,flowery, of woman's plight,</p>

circa-1200-1500

'Janubhai'- Excellent. A true comedy. The last two lines nicely and adequately conclude the story.

I read Varadarajan's original article in NY times-Magazine section on the last page about all of us in high society and our vanity. Your version carries the same impact & self-search.

'Thakarshi'- was again so so. Panch Tantra ni varta jevi vaat.

'Ghar ShaaLa'- Simply fantastic. It has reached to the level of 'Superconductor' which is the best of Harnish so far. You are a born humorist. No question about it. The episode about making perforated 'postal stamps' using a needle portrays the simple unadulterated pleasures of childhood. The story is full of juicy morsels like the response from the chinese guy about the slit-eyes, father asking the boy to bow down before Jesus Christ, the visit to a Moslem friend's house and their Hindu neighbor's welcome mat. These provide some wholesome humor, without distorting the life as lived.

Real Audio selection needs a new Avataar.

Rahim

Read about "Kesuda.Com" in Gurjari magazine published by Gujarati Samaj of Dallas, Texas. Today I browsed it for the first time and was both happy and impressed. For a 68 year old person who is away from India this was literally a સોનાનો ખજાનો .

I have so far read only May and June issues. I liked everything I read but to be specific, I would say that the colorful pictures with each article add fun to reading and Bhajias were tasty. I will forward your site to friends worldwide.

Arti Desai

Thanks for letting us publish valuable articles, ghazals, and poems from Kesuda in our 'Gurjari' magazine. We had a very positive feedback from what we put in the last issue. Kesuda is a very interesting and creative magazine and the quality is excellent. Those who miss their childhood days, schools, teachers and life back in Gujarat, please visit Kesuda today. They may not want to come back.

સુધી

કલા	ભગરી ભેંશ	પ્રધુભ્ન તન્ના	૧
	સૂરજદાદા આવજો!	કિશોર રાવળ	૧
	પુરનો મોરલો કે ઉરનો મોરલો?	પર્સીસ કોમિસેરિયાટ	૨
કવિતા	તડકાની લહેર	નંદિતા ઠાકોર	૨
	ઈશ્વર સાક્ષીએ!	શેફાલી પટેલ	૩
	કચરો ગાર્ભજ કચરો	અનુવાદ: કાન્તિ મેપાણી	૩
	હતે તું સંગાથે	પ્રષ્ટલાદ પારેખ	૪
	ઓનસાઈ	પંકજ સંપટ	૪
	મુંગા અમે	આહમદ મકરાણી	૪
	જદગીની જડિબુઝી	કિશોર રાવળ	૪
	બુદ્ધબુદ્ધ તરંગો	શર્મિલી	૭
	મારું હોમવર્ક	દીપાલી રાવળ	૮
	યાદ આવે છે	પત્રા નાયક	૧૦
	કૂલદોલ	હરીન્દ્ર દવે	૧૦
	ચાર કાવ્યો	ચન્દકાન્ત દેસાઈ	૧૧
	કોણે કીધું? કોણે કીધું?	કિશોર રાવળ	૧૨
	પાનખર	પ્રિયકાન્ત મણિયાર	૧૩
	ને કાવ્ય	અનિલ દેસાઈ	૧૩
મારો મમરો	જોઈએ માત્ર પિયાનોનું પાટિયું!	કિશોર રાવળ	૧૪
વાર્તા	અધરું લેસન	કિશોર રાવળ	૧૬
	ઈ.પૂ.પૂ.	કિશોર રાવળ	૧૯
	મહાકવિ ગુંદરમ્ભ	હરનિશ જાની	૨૩
મનમાનીતી	Random Harvest	James Hilton	૨૭
વાનગી	લીલાં ટમેટાં અને બેટેટાનું શાક	કોકિલા રાવળ	૨૮
ભજિયાં	અકળ તારી માયા!		૨૯
	સપનાંઓ અને સ્વમૃદ્ધાઓ	મહેન્દ્ર મેઘાણી	૨૯
	હરપંચનું મૂત્યુ	કિશોર દોશી	૩૧
	હસતા રહો	કિશોર રાવળ	૩૧
ગુજન	નાગલા ઓછા પ્રદ્યા	રમેશ પારેખ	૩૨
	જરમરિયા મેહ	જસવંત ભાવસાર	૩૩
ચાલો રમીએ	થોડું લગારિક લિમારિક	કિશોર રાવળ	૩૩
વાચકો			૩૬